

**Tartu Ülikool
Psühholoogia osakond**

Külliki Rannu

**NEGATIIVSETE ENESEKOHASTE TUUMIKHINNANGUTE VÕRDLUS
ÜLE 65-AASTASTE JUHTIMISKOGEMUSTEGA MEESTE
JA ALLA 30-AASTASTE MEESÜLIÕPILASTE VAHEL**

Seminaritöö

Juhendaja: Aavo Luuk

Läbiv pealkiri: Negatiivsed enesekohased tuumikhinnangud

Tartu 2014

Kokkuvõte

Käesoleva empiirilise uuringu eesmärk oli välja selgitada üle 65- aastaste juhtimiskogemusega Eesti meeste negatiivsed enesekohased ja pahameele hinnangud ning võrrelda tulemusi alla 30- aastaste meestudengite hinnangutega.

Andmekogumise vahenditeks olid juhendaja poolt koostatud enesekohaste negatiivsete tuumikhinnangute küsimustikud, pahameele küsimustik ning kohandatud tuumikenesehinnangute (Judge *et al*, 2003) ja SDS-17 (Stöber, 2001) sotsiaalse soovitatavuse küsimustikud koos asjakohaste biograafiliste andmete küsimustikuga vanemale eagrupile.

Vanema grupi – (N=80) vanuses 65-92 a (keskmine=72, mood=65), juhtimiskogemusega, valdavalt kõrgharidusega ja eesti emakeelega meeste uuringu tulemusi võrreldi 20-29-aastaste (keskmine=22, mood=21) Tartu Ülikooli ja Eesti Lennuakadeemia meestudengite (N=80) kohta varem kogutud sama küsimustikekomplekti tulemustega. Lisaks saadi kahe vanusegrupi võrdlused enesemõjukuse, vastutustundlikkuse, nartsissistlike ja psühhopaatiliste tendentside kohta.

Tulemuste põhjal ei leidnud kinnitamist hüpoteesi, et üle 65-a mehed hindavad pahameelega seotud tundeid nagu viha ja vaenulikkus, rohkemal määral ja sagedamini esinevateks, kui alla 30-a meestudengid. Negatiivsete enesekohaste tuumikhinnangute kontekstis olulise, negatiivse enesehinnangu alaskaala tulemuste ning impulsiivsuse, vastutustundlikkuse, tähelepanu kontrollivõime, vihatunnete esinemissageduse ja usaldamatuse määra tulemuste poolest ei erinenud eagrupid oluliselt. Erinevused ilmsid emotsionaalsete enesehinnangute, vaenulikkuse, agressiivsuse, hetkeviha välja näitamise, ärevuse, nartsissismi ja psühhopaatilisuse alaskaalade tulemustes – üle 65-a juhid või eksjuhid said neil alaskaaladel madalama tulemuse, kui alla 30-a tudengid.

Tulemused kinnitasid hüpoteesi, et negatiivsed enesekohased tuumikhinnangud seostuvad pahameelega (viha, vaenulikkus, agressiivsus) positiivselt ja enesekohaste positiivsete tuumikhinnangutega negatiivselt, sest käesolev uuring kinnitas negatiivsete enesekohaste tuumikhinnangute küsimustekomplekti skaalade tulemuste positiivset korreleerumist pahameele küsimustiku alaskaalade näitudega ($p < 0.01$) ja kahe vastandskaala – tuumikenesehinnangute (Judge *et al*, 2003) ja Aavo Luugi poolt koostatud negatiivsete enesekohaste tuumikhinnangute küsimustekomplekti skaalade näitude omavahelist negatiivset korreleerumist ($p < 0.01$)

COMPARISON OF CORE NEGATIVE SELF-EVALUATIONS BETWEEN MALES OVER 65 WITH MANAGERIAL SKILLS AND MALE STUDENTS BELOW 30

Abstract

The objective of this empirical survey was to determine animosity and negative self-evaluations among males over 65 with managerial skills and to compare these results with the evaluations given by male students under the age of 30. Data was collected using core negative self-evaluation questionnaires compiled by the supervisor, animosity questionnaire and adapted core self-evaluation (Judge *et al*, 2003) and SDS-17 (Stöber, 2001) Social desirability questionnaires together with relevant biographic data questionnaires for the older age group. Results from the older group – Estonian speaking men (N=80), aged 65-92 (average=72, mode=65), with managerial experience, mainly with higher education were compared to results collected earlier from 20-29-year-old (average=22, mode=21) male students from University of Tartu and Estonian Aviation Academy (N=80), using the same sets of questions. In addition to that, we collected data and obtained comparisons about self-efficacy, responsibility, narcissistic and psychopathic tendencies of the two age groups.

Based on the results, first hypothesis was not confirmed – males over 65 with managerial skills evaluated animosity feelings associated with anger and hostility not to a greater extent and do not experienced them more frequently than male students under the age of 30.

Survey results showed that results from the negative self-esteem subscale, important in the context of core negative self-evaluation, did not vary significantly between two age groups. In terms of impulsivity, responsibility, attention control ability, frequency of feelings of anger and level of distrust the groups compared were similar as well. There were differences in results from emotional self-evaluation, animosity, aggressiveness, exhibiting present anger, anxiety, narcissism and psychopathy subscales – managers or ex-managers aged over 65 got lower results on these subscales than students under the age of 30.

The second hypothesis was confirmed – core negative self-evaluations are associated positively with animosity (anger, hostility, aggressiveness) and negatively with core positive self-evaluations, because the survey results showed positive correlation between the scales of question sets of core negative self-evaluation and subscales of animosity questionnaire ($p < 0.01$) and negative correlation between two opposite scales – the scales of core self-evaluations (Judge *et al*, 2003) and question sets on core negative self-evaluations compiled by Aavo Luuk ($p < 0.01$).

Sissejuhatus

Hetkel populaarse positiivse psühholoogia trendi valguses, mille keskendumispunktideks on eeskätt indiviidi õnn ja rahulolu (Seligman, 2008; Csikszentmihalyi, 2007) väärub uurimist ka negatiivsete isiksusejoonte ja emotsioonide palett. Viha ja ärevuse kogemine on indiviidi ellujäämiseks vajalikud evolutsiooniliselt välja kujunenud eeltingimused, et tunnetades ning hinnates võimalikke ohuolukordi, otsustada „võitle, põgene või tardu“ taktika kasuks (Gray, 1987). Teadlikult negatiivseid tundeid vältides, muutume emotsionaalselt tuimaks ning paradoksaalselt kaovad elust ka positiivsed tunded, sest positiivsed ja negatiivsed tunded eksisteerivad ühise komplektina, lähtudes limbilisest süsteemist ja selle koostööst erinevate ajustruktuuridega (Panksepp, 2004). On loomulik, et iga terviklik isiksus kogeb paratamatult ka negatiivseid tundeid ning on sunnitud aktsepteerima enda „tumedamaid tahke“. Probleeme põhjustavad negatiivsed emotsioonid siis, kui nad muutuvad sageli kogetavaks või valdavaks ning puudub piisav oskus nendega toimetulekuks.

Negatiivsed tunded vallandavad adrenaliini ja teisi stressihormoone, millest adrenaliini pikaajaline mõju immuunsüsteemile on küll negatiivne, kuid lühiajalise toime korral kiireneb südametöö, tõuseb erksuse tase ja suureneb psüühiline energia. Adrenaliin omab lisaks antiallergilist ja põletikuvastast mõju. Need efektid avastati juba eelmisel sajandil (Elliott, 1905; Perino *et al*, 2008) ning leiavad teadlikku kasutamist näiteks spordis ja meditsiinis.

Viha kui oletuslik isiksuse tugevuse näitaja on meeste jaoks üks kultuuriliselt aktsepteeritavaid viise väljendada mitteaktsepteeritavaid tundeid, nagu hirm, haavatavus, kurbus, mida seostatakse enamasti nõrkuse ja naiselikkusega. Kõige sagedamini tekib viha siis, kui mees ei suuda ennast ja enda ümber toimuvat kontrollida (Donovan, 2002). Siit võib teha järelduse, et elu üle kontrolli omavad mehed tunnevad ja väljendavad ka vihatundeid vähem.

Rohkete tunnustatud juhtimisraamatute ja -teooriate autor Manfred Kets de Vries (Kets de Vries, 2003) mainib, et vanemas eas kogetakse rohkelt füüsilise nõrgenemise ja hääbumisega kaasnevat emotsionaalset reaktsiooni nagu hirm, ärevus, mure, depressioon ja viha. Ta väidab, et juhid on keskmisest enam nartsissistlikud ja seetõttu igasugused nõrkuse ilmingud, sh vananemine, mõjuvad nende egole raskemalt, kui juhikogemusega isikutel. Paljudele juhtide jaoks on võim olnud põhiline atraktiivsuse näitaja ning neil on põhjendatud hirm, et võimust ja vastutusest loobumine toob välja nende haavatavuse. Juhtiva positsiooni kaotus tekitab ärevust – kardetakse mõttetuks ja perspektiivituks muutumist.

Käesolevas töös on uuringu sihtgrupiks valitud XX sajandi 40-ndate aastate põlvkonnast

pärit juhid, kes EV taasiseseisvumise ajal jäid muutuste hammasrataste vahele, kui väga kiiresti tuli sotsialistlikult süsteemilt ümber orienteeruda kapitalistliku turumajanduse toimimispõhimõtetele. Paljud ei suutnud uute oludega piisava tempoga kohanduda, mistõttu muutunud majandussituatsiooni tõttu kaotasid nad oma kohad verinoortele uue põlvkonna juhtidele. Seetõttu on mitmetel endistel tippjuhtidel tunne, et nende „elutööd“ ei ole vääriliselt hinnatud. Puutudes ka tööalaselt kokku paljude pensionieas üle 65-aastase meestega, on mulle hakanud silma nende kõrge vaenulikkus ja agressiivsus, mis väljendub sagedases ühiskonnakriitilises hoiakus ja negativismis, ümbritsevate isikute ning maailma süüdistamises. Antud uuringu tulemused annavad potentsiaalselt võimaluse teada saada, kas see on vaid tunnetuslikul muljel põhinev väide või on 65+ meeste kõrge vaenulikkus ja muud negatiivse emotsionaalsusega seotud ilmingud ka empiiriliselt tõestatavad. Huumoorikalt öeldes üritab käesolev töö kas kinnitada või ümber lükata käibeväljendi „vanad torisejad“.

Andmed negatiivsete emotsioonide kogemise kohta vanemaealistel on sageli vastuolulised. Hispaanias üle 65-a sihtgrupis teostatud Buss and Perry (1992) agressiivsuse lühendatud küsimustikuga uuring ja metaanalüüs tõid välja, et üle 65-aastased mehed olid agressiivsemad kui 21-50 a mehed, kuid vaadeldud meeste haridustase oli pigem madalam (Morales-Vives *et al*, 2010). Ka Barefoot jt (1991) leidsid, et vanuritel on keskealistega võrreldes kõrgem vaenulikkuse tase. Seevastu Phillips jt (2006) väidavad, et inimese vananemine on seotud emotsioonide regulatsioonivõime paranemisega ning viha väljendamine on vanemate inimeste seas väheaktsepteeritav. Vanematel inimestel esineb ka vähem meeleoluhäireid ning nad on eluga rohkem rahul kui nooremad (Phillips *et al*, 2006).

Ka Suure Viisiku ehk püsivate isiksusejoonte uurimistulemused tõendavad, et vanemad inimesed on pigem sotsiaalsemad (McCrae, Allik, Realo, *et al*, 2012). Sotsiaalsus seostub sõbralikkuse ja positiivsusega, mis on vaenulikkuse ja viha suhtes antagonistlikud omadused.

Testosteroonitase, mida seostatakse agressiivsusega, on samuti vanematel meestel madalam (Swerdloff & Wang, 2004), mistõttu üle 65-a mehed peaksid olema noorematest vähem agressiivsed. Teisest küljest on Eestis just pensioniealised majanduslikult diskrimineeritud, rahaliselt vähem hüvitatud ja ühiskonnas vähetunnustatud, mistõttu võib selles sihtgrupis eeldada frustratsiooni, pahameele ja paljude negatiivsete emotsioonide esinemist.

Glasseri „Kontrolliteooria“ järgi on indiviidi viieks põhivajaduseks omada võimu, vabadust, armastust, rõõmu (lõbu) ja ennast säilitada (ellu jääda). Kõige olulisemaid baasvajadusi on vaid kaks – armastamine ja armastatud olemine ning tunne, et oleme enda ja teiste jaoks vajatud ning väärtuslikud (Glasser, 1990). Usun, et paljud pensionieas hea tervisega mehed vajavad eluga rahuloluks ja enda võimekuse kinnituseks võimalust olla

tööalaselt ja/või ühiskondlikult enam rakendatud, kuid Eesti ühiskonnas napib selleks sobivaid väljundeid ja võimalusi ning vanemaealiste (tööjõu)ressurss on pigem alakasutatud. Kui aktiivsest elust kõrvale jäämine tekitab rahulolematust, siis Glasseri „Kontrolliteooria“ järgi on igal inimesel võimalik teadlikult kontrollida oma reageeringuid ning valida käitumist vaatamata kogetud negatiivsetele emotsioonidele (Glasser, 1994, viidatud Svyantek, 1995 järgi). Endiste juhtide puhul võib suure tõenäosusega väljenduda just selline õpitud tendents.

Tervisestatistika näitab Eesti meeste madalat eluiga ning uuringutes on tõestatud, et kõrge vaenulikkus, viha ja agressiivsus on südameinfarkti ja hüpertoonia riskitegurid (Everson *et al* 1997; Matthews *et al* 2004). Et enamik uuringuid käsitleb nooremaid vanusegruppe – nt Eesti täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuringu (Tekkel, Veideman, 2013) valim on 16-64 a ning üle 65-a seas on uuringuid läbi viidud oluliselt vähem, on töö üks eesmärk anda väike täiendav panus just vanemate meeste enesekohaste tervisehinnangute uurimisse. Käesoleva uuringu üks väärtus on kindlasti esmakordne negatiivsete tuumikhinnangute ja pahameele hinnangute kogumine üle 65-a meeste seas.

Käesolevaks ajaks kogutud avaldamata andmete alusel saab väita, et negatiivsete tuumikhinnangute hindamise komplekti peaksid omavaheliste korrelatsioonide alusel kuuluma (vähemalt) järgmised mõõted:

- tähelepanu subjektiivsete sisetakistuste (*subjective internal attention hindrances*) enesekohased hinnangud,
- välise kontrollkeskme (*external locus of control*) enesekohased hinnangud,
- negatiivne enesehinnang (*negative self-esteem*),
- psühhopaatilisuse tendentside (*psychopathic tendencies*) enesekohased hinnangud,
- nartsissismi (*narcissism*) enesekohased hinnangud,
- ärevuse (*anxiety*) enesekohased hinnangud (Luuk, 2013).

Käesolevas töös uurime nende korrelatsioonide paikapidavust uuel, üle 65-a juhtimiskogemusega meeste katsegrupil. Kuna käesolevas töös kasutame andmekogumisvahendina ka positiivsete tuumikhinnangute skaalat (*Core self-evaluations scale*), mis mõõdab enesehinnangut, enesemõjusust, emotsionaalset stabiilsust ning seesmist kontrollkeset (Judge *et al*, 2003), mis tervikkomplektina on ennast iseseisva mõõtevahendina juba tõestanud, siis saame katsegrupi siseselt kahe vastandliku skaala (negatiivsed ja positiivsed tuumikenesehinnangud) andmeid omavahel võrrelda.

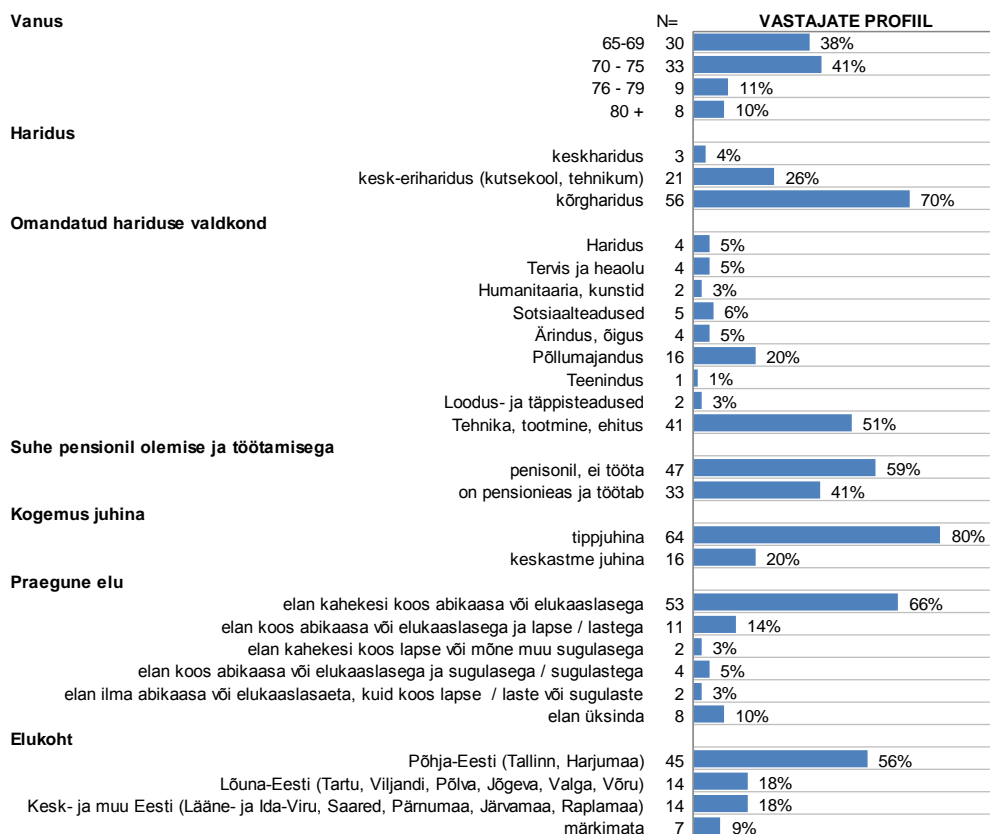
Hüpotees 1: Juhtimiskogemusega üle 65-a mehed hindavad pahameelega seotud tundeid nagu viha, vaenulikkus, rohkemal määral ja sagedamini esinevateks, kui alla 30-a Eesti meestudengid.

Hüpotees 2: Negatiivsed enesekohased tuumikhinnangud seostuvad pahameelega (viha, vaenulikkus, agressiivsus) positiivselt ja enesekohaste positiivsete tuumikhinnangutega negatiivselt.

Meetod

Valim

Üle 65-a juhtide valim moodustati mugavusvalimina tuttavate kaudu leitud vanematest meestest, TÜ Väärikate Ülikoolis osalejatest ja CV Keskuse tööportaali sobiva profiiliga töötajatest. Üldkogumi moodustasid 113 kõrg- või keskeriharidusega üle 65-aastast pensionieas ja varasema ja/või praeguse juhtimiskogemusega eesti emakeelega meest, sh tipp- ja keskastme juhid (nt direktorid, juhatajad, osakonnajuhid, endiste kolhooside esimehed, erinevad tippspetsialistid, haritlased, õppejõud jt), kellest 80-lt õnnestus koguda uurimuseks vajalikud andmed (vt alajaotust “Protseduur”). Osalenute hulgas oli nii hetkel pensionil viibivaid kui veel töötavaid meesvastajaid.

Joonis 1. Valimi demograafiline iseloomustus.

Hetkel töötavast 33-st pensionieas mehest 15 ehk 45% töötas ka hetkel juhina ning neist omakorda 12 meest ehk 80 % tippjuhina või ettevõtte/firma omanikuna/juhtkonna liikmena. Kuus uuringus osalenut olid töötanud õppejõuna ülikoolis või kõrgkoolis. Teiste elukutsete seas olid esindatud laevakapten, elukutseline sõjaväelane - ohvitser, endine kõrgkooli rektor ning orkestrijuht ja üks tipp-psühhiaater.

Võrdlusgrupi moodustasid 20-29 a meestudengid (N=80), kes omandasid kõrgharidust Tartu Ülikoolis ja Eesti Lennuakadeemias. Nooremate ja vanemate osalenute valimite erinevused ilmnevad käesolevas töös tehtud võrdlustes, kuid valimite sarnasuse ja võrreldavuse seisukohast võib väita, et nooremate grupp on üliõpilastena samaväärse või võrreldava arengutee alguses, mille lõppu vanema eagrupi liikmed on jõudnud.

Protseduur

Esimene kontakt, mille eesmärk oli uuringut tutvustada ning osalemise nõusolekut küsida, võeti 39 katseisikutega telefoni ja 43 isikuga e-maili teel. Kaheksalt katseisikult küsis nõusoleku TÜ Väärikate Ülikooli koordinaator ning 21 katseisikule edastati uuringukutse ja info kolmanda osapoole – soovitaja kaudu. Telefoni teel kontakteerunud potentsiaalsest katseisikust nõustus 100% küsimustikku täitma, kuid kolm vastajat ei saatnud ankeete tagasi. Väikseim vastamismäär oli e-maili teel uuringukutse saanutel – 16 reageeris vastamiskutsele ja täitis ankeedi, 27 jättis vastamata. Väärikate ülikooli vastamismäär oli maksimaalne – kõik ankeedi võtjad täitsid küsimustiku ning soovitajate kaudu kontakteerututest jättis 24-st KI-st ankeedi täitmata vaid kolm inimest. Analüüsist eemaldati kahe vastaja andmed, kellest üks ei sobinud sihtgruppi vanuse poolest ning teine juhtimiskogemuse puudumise tõttu. Üks vastaja täitis veebis ainult pikema ankeedi, jättes pahameele küsimustikule vastamata. Tõenäoliselt oleks vastamismäär suurenenud, kui kõikidele oleks üle helistatud, eeskätt läbi CV Keskuse leitud KI-tele, et veenduda uuringukutse kätte saamises ja tutvustada uuringut personaalselt. Vastamismäärad, ehk tegelik valim kujunes vastavalt:

	Vastamismäär üldkogumist	Küsimustiku täitjad
Telefonikontakt	90%	N=35
E-maili kontakt	64%	N=16
Kontakt soovitaja vahendusel	72%	N=21
Väärikate Ülikoolis õppija	100%	N=8

Nõusoleku andnud vastajad täitsid vastavalt eelistusele kas 12-lk pikkuse paberankeedi (mis edastati koos makstud vastuse ümbrikuga posti teel kodusel aadressile või viidi kätte), või täitsid samad küsimustikud internetis, mille otselingid edastati e-maili teel. Internetis täideti küsimustikekomplekt kahes osas: lühem pahameele küsimustik umbes 15 minuti jooksul ning negatiivsete tuumikhinnangute küsimustik umbes 30 minutiga. Kokkuvõttes täitsid küsimustikekomplekti paberil 53 ja veebis 27 vastajat. Väärrib mainimist, et valdav osa

uuringus osalenutest olid äärmiselt koostööaltid ja motiveeritud vastama ning tundsid huvi uuringu tulemuste vastu.

Üliõpilastest koosneva võrdlusgrupi andmed olid kogutud samade küsimustikega, osadelt paberil ja teistelt interneti teel, kuid biograafilistest andmetest küsiti neilt vaid vanust.

Mõõtmisvahendid

Andmekogumiseks kasutati juhendaja (Aavo Luuk) poolt koostatud Enesekohaste negatiivsete tuumikhinnangute (*core negative self-evaluations*) küsimustikekomplekti, mille välja töötamise eesmärk on sarnane Judge jt (2003) tuumikenesehinnangute küsimustiku loomise ideedele (Luuk, 2013) selle erinevusega, et käesolevas uurimuses kasutatud küsimustikes keskenduti erinevalt Judge jt (2003) lähenemisest negatiivsetele enesekohastele tuumikhinnangutele.

Teise mõõtevahendina kasutati juhendaja poolt koostatud Pahameele küsimustikku (Luuk, Luuk, & Luuk, 2011), millega mõõdeti sõnalist ja füüsilist agressiivsust, agressiivse sunnivõimu kasutamise potentsiaali, vaenulikkust, vihatunnete intensiivsust ja esinemissagedust ning viha kontrolli. Kõik vastajad täitsid ka Judge jt (2003) eesti keelde tõlgitud enesekohaste tuumikhinnangute küsimustiku ning Stöber'i (2001) Sotsiaalse soovitatavuse küsimustiku SDS 17. Paberversioonis ankeedi täitjad hindasid lisaks oma hetkeviha ja -ärevuse taset graafilisel analoogskaalal.

Negatiivsete tuumikhinnangute küsimustikukomplekt

Tähelepanu skaala

Tähelepanu skaala jaguneb tähelepanu sisetakistuste alaskaalaks (5 väidet, Cronbachi $\alpha=0,740$; kordustestimise reliaablus $n=99$, $r=0,777$), tähelepanu välistakistuste alaskaalaks (5 väidet, Cronbachi $\alpha=0,706$; kordustestimise reliaablus $n=99$, $r=0,792$) ning tähelepanu kontrolli alaskaalaks (5 väidet, Cronbachi $\alpha=0,700$; kordustestimise reliaablus $n=99$, $r=0,659$). Tähelepanu sisetakistuste alaskaala on kavandatud mõõtma end hindava inimese psüühikast pärinevate olemuslike takistuste (muretsemine, mittemärkamine, keskendumisraskused, äsjatajutu unustamine, eri tegevuste ühildamisraskuste) negatiivset mõju tähelepanule. Tähelepanu välistakistuste alaskaala mõõdab psüühikaväliste segavate tegurite (lärm, teiste jutt, muusika, ümbritsevad asjaolud, telefoni kasutamine muude tegevustega samaaegselt) negatiivset mõju inimese tähelepanule. Tähelepanu kontrolli alaskaala on kavandatud mõõtma inimese suutlikkust oma tähelepanu tahtlikult kontrollida (takistuste kiuste tahtlikult ülesannetele keskendudes ja eesmärkide saavutamise nimel pingutades). Väidete hindamine toimub 5-astmelisel Likerti tüüpi skaalal vahemikus 0 (vale / ei ole nõus) kuni 4 (õige / täiesti nõus).

Kontrolli skaala

Kontrolli skaala jaguneb kaheks alaskaalaks ning väiteid hinnatakse eelmisega identsel Likerti tüüpi skaalal vahemikus 0 (vale / ei ole nõus) kuni 4 (õige / täiesti nõus). Esimene neist on välise kontrolli alaskaala (5 väidet, Cronbachi $\alpha=0,735$; kordustestimise reliaablus $n=99$, $r=0,775$) ning teiseks planeerimise tüüpi kontrolli alaskaala (6 väidet, Cronbachi $\alpha=0,665$; kordustestimise reliaablus $n=99$, $r=0,663$). Välise kontrolli alaskaala keskendub suutmatusele oma elu kontrollida ja kontrolli sõltuvusele isiklikust saatusest ning õnnelikust või õnnetutest juhistest. Teine skaala mõõdab planeerimise tüüpi kontrolli (planeerimine, aja arvestamine, distsiplineeritus, ettevaatlikkus ja eesmärkide nimel takistuste ületamine).

Enesehinnangu skaala

Käesolevas uuringus kasutatav enesehinnangu skaala jaguneb negatiivse enesehinnangu ja vastutustundlikkuse alaskaaladeks. Negatiivse enesehinnangu alaskaala (10 väidet, Cronbachi $\alpha=0,842$; kordustestimise reliaablus $n=99$, $r=0,827$) algallikaks on Rosenbergi (Rosenberg, 1965) enesehinnangu skaala (*The Rosenberg's Self-Esteem Scale; RSES*) Eesti oludele kohandatud variant (Pullmann, & Allik, 2000; Pullmann, Allik, & Realo, 2009), mida on täiendatud lisaväidetega. Vastutustundlikkuse alaskaala (11 väidet, Cronbachi $\alpha=0,819$; kordustestimise reliaablus $n=99$, $r=0,800$) käsitleb selliseid sotsiaalselt vastutustundlikke teemasid nagu sihikindlus, kaalutletus ja vastutustunne valikute tegemisel ning suhtumisel kaasinimestesse. Mõlema alaskaala väiteid hinnatakse Likerti tüüpi skaalal vahemikus 0 (vale / ei ole nõus) kuni 4 (õige / täiesti nõus).

Psühhopaatilisuse alaskaala

10-st väiteline ühefaktoriline psühhopaatilisuse alaskaala (Cronbachi $\alpha=0,813$; kordustestimise reliaablus $n=99$, $r=0,726$) mõõdab vastaja ekspluateerivat suhtumist, ükskõiksust ja tundetust, empaatia puudumist ning hoolimatust teiste suhtes, armastuse alahindamist ja valimatute vahendite kasutamist oma eesmärkide saavutamiseks. Alaskaala väiteid hinnatakse Likerti tüüpi skaalal vahemikus 0 (vale / ei ole nõus) kuni 4 (õige / täiesti nõus).

Nartsissismi alaskaala

Siia koondusid neli väidet teiste imetluse, tähelepanu, lugupidamise ja vastutulelikkuse ihaluse kohta. Alaskaala Cronbachi $\alpha=0,710$; kordustestimise reliaablus $n=99$, $r=0,720$. Nartsissismi alaskaala väiteid hinnatakse samuti Likerti tüüpi skaalal vahemikus 0 (vale / ei ole nõus) kuni 4 (õige / täiesti nõus).

Ärevusseisundi intensiivsuse analoogskaala

Ärevuse hindamiseks on ankeedis kasutusel ärevusseisundi intensiivsuse analoogskaala (*Visual Analogue Scale for Anxiety; VAAS*), millele esimene kättesaadav viide pärineb 1976-st aastast (Hornblow & Kidson, 1976). Ärevuse analoogskaala esitatakse 100 mm pikkuse horisontaalse lõiguna, mille vasak ots tähistatakse 0-ga (tähendab ärevuse puudumist) ning parem ots 100-ga (tähendab maksimaalset ärevust). Vastaja ülesandeks on tõmmata püstkriips sirglõigu sellele kohale, kus tema hetkeärevuse tase paikneb. Käesolevas kontekstis on leitud katsealuseid sooliselt ning vanuseliselt diferentseerimata ärevuse hinnangu keskmiseks $M=19,0$; $SD=18,9$. Kolmel eri valimil on leitud järgmised ärevuse intensiivsuse analoogskaala hinnangu korrelatsioonid allpool kirjeldatava hetkeärevuse skaala näiduga: $r=0,509$; $r=0,467$; $r=0,503$.

Hetkeärevuse skaala

Hetkeärevuse mõõtmise küsimustiku algallikaks on *State Version of State-Trait Inventory for Cognitive and Somatic Anxiety (STICSA)*. STICSA autorid on Grös jt (2007). Käesolevas uurimuses kasutatav eestikeelne STICSA variant koosneb inglise keelsete originaalväidete tõlkest, mis 21-väitelise tervikskaalana näitab head reliaablust (Cronbachi $\alpha=0,923$; kordustestimise reliaablus $n=98$, $r=0,707$). Väiteid hinnatakse 5-astmelisel Likerti tüüpi skaalal vahemikus 0 (vale / ei ole nõus) kuni 4 (õige / täiesti nõus).

Ärevuse episoodide sageduse skaala

STICSA (Grös *et al*, 2007; Gros, Simms, & Antony, 2010) ärevuse episoodide sageduse skaala põhierinevus eelmisest hetkeärevuse skaalast on Likerti tüüpi skaalas, mis siin hindab ärevuse episoodide esinemissagedust vahemikus 0 (peaaegu mitte kunagi) kuni 4 (peaaegu alati), kusjuures hinnatakse eelmisega identset väidete komplekti. Eestikeelse ärevuse episoodide sagedusi mõõtva küsimustiku reliaabluse näidud on hetkeärevuse küsimustiku omadest kõrgemad (Cronbachi $\alpha=0,925$; kordustestimise reliaablus $n=98$, $r=0,826$).

Nartsissismi küsimustik

Küsimustikekomplektis eneseväärtustamise nime all esinev küsimustik on mõeldud nartsissismi mõõtmiseks ning see on koostatud Patoloogilise nartsissismi küsimustikus (*Pathological Narcissism Inventory; PNI*) sisalduvatele väidetele (Pincus *et al*, 2009) tuginedes. Eestikeelses variandis osutus võimalikuks sisukalt alaskaaladesse klassifitseerida vaid 20 väidet 52-st lähteväitest. Need 20 väidet jaotusid nelja viieväitelisse alaskaalasse, mille esialgsed tinglikud kirjeldavad nimetused on: pettumus teistele pandud lootuste mittetäitumise pärast (5 väidet, Cronbachi $\alpha=0,783$; kordustestimise reliaablus $n=98$, $r=0,649$), tundlikkus teiste poolse märkamise suhtes (5 väidet, Cronbachi $\alpha=0,791$;

kordustestimise reliaablus $n=98$, $r=0,821$), oma headuse upitamine teiste kaudu (5 väidet, Cronbachi $\alpha=0,803$; kordustestimise reliaablus $n=98$, $r=0,841$) ning teistega manipuleerimine (5 väidet, Cronbachi $\alpha=0,665$; kordustestimise reliaablus $n=98$, $r=0,766$). Väiteid hinnatakse 5-astmelisel Likerti tüüpi skaalal vahemikus 0 (vale / ei ole nõus) kuni 4 (õige / täiesti nõus).

Impulsiivsuse küsimustik

Impulsiivsuse alaküsimustikku kokku pannes on tuginetud *UPPS-P* adapteeritud versioonile, mis omakorda on täiendatud versioon esialgsele *UPPS Impulsive Behavior Scale* nimelisele küsimustikule (Whiteside & Lynam, 2001, Whiteside *et al*, 2005). Impulsiivsuse küsimustik, mida küsimustike komplektis nimetatakse tegevusstiilide küsimustikuks, jaguneb kuueks alaskaalaks, mis kõik koosnevad neljast väitest: positiivse kärsituse (pakilisuse) alaskaala – kalduvus tegutseda intensiivse positiivse emotsionaalsuse foonil kiirustades ja läbimõtlematult, mis viib reeglina negatiivsete tagajärgedeni (Cronbachi $\alpha=0,872$; kordustestimise reliaablus $n=99$, $r=0,703$); ettekavatsetuse kui impulsiivsuse vastandi alaskaala – plaanipärane suutlikkus oma käitumise tagajärgi ette näha (Cronbachi $\alpha=0,869$; kordustestimise reliaablus $n=99$, $r=0,684$); impulsiivsuse UPPS-R küsimustiku alusel loodud elamustejanu alaskaala – põnevusetunnete kogemine hirmutavalt riskantsete ettevõtmiste käigus (Cronbachi $\alpha=0,805$; kordustestimise reliaablus $n=99$, $r=0,794$); eelmisele väga sarnane, kuid Roth'i töödest (Roth, Schumacher & Brähler, 2005; Roth, Hammelstein & Brähler, 2007; Roth, Hammelstein, & Brähler, 2009; Roth, 2009; Hammelstein & Roth, 2010) lähtuvalt välja arendatud elamustejanu alaskaala, mis mõõdab põnevust uudsusest (Cronbachi $\alpha=0,725$; kordustestimise reliaablus $n=99$, $r=0,715$), püsivuse kui impulsiivsuse vastandi alaskaala – võimekus ülesandeid korruga algusest lõpuni sooritada (Cronbachi $\alpha=0,852$; kordustestimise reliaablus $n=99$, $r=0,579$) ning negatiivse kärsituse alaskaala – kalduvus tegutseda kannatamatult ja läbimõtlematult negatiivse emotsionaalsuse foonil kaalutletuse ja kiusatustele vastuseismise asemel (Cronbachi $\alpha=0,694$; kordustestimise reliaablus $n=99$, $r=0,790$). Väiteid hinnatakse 5-astmelisel Likerti tüüpi skaalal vahemikus 0 (vale / ei ole nõus) kuni 4 (õige / täiesti nõus).

Pahameeleküsimustik

Küsimustik mõõdab vastaja vaenulikkust, viha ja agressiivsust. Küsimustiku ees on pahameele olukordade tabel, kus on loetletud kuus võimalikku pahameelt tekitavat situatsiooni ja nende eeldatavad põhjused. Vastaja saab tähistada linnukesega need olukorrad, kuhu ta võib olla sattunud või lisada oma variandid vaba tekstina. Samasugust tabelit kasutati eelpool kirjeldatud küsimustikus ka ärevust tekitavate olukordade kaardistamiseks, ärevust tekitavate olukordade tabelis oli väiteid üheksa. Esinenud ärevust tekitav olukord tuli

linnukesega tähistada või lisada täiendavad võimalused vaba tekstina.

Teine osa pahameeleküsimustikust on realiseeritud hetkeviha intensiivsuse hindamise analoogskaalana, mis annab kiire võimaluse vastaja vihaseisundi hindamiseks. Sarnaselt ärevusseisundi intensiivsuse analoogskaalale oli 100 mm pikkuse horisontaalse sirglõiguna kujutatud skaala vasak ots tähistatud „viha null“ ja parem ots „maksimaalne viha“ ning vastaja tähistab kriipsuga oma hetkeviha määra skaala kahe otsapunkti vahel.

Kolmas osa pahameeleküsimustikust koosneb 24-st väitest, mis võimaldavad viieastmelisel Likerti tüüpi skaalal vahemikus 0 (vale / ei ole nõus) kuni 4 (õige / täiesti nõus) hinnata vastaja füüsilist ja verbaalset agressiivsust, sunnivõimu (kiusamise) valmidust ja viha intensiivsust vastamise hetkel. Pahameeleküsimustiku viimane, neljas osa kujutab endast samuti viieastmelisel Likerti tüüpi sagedusskaalal vahemikus 0 (peaaegu mitte kunagi) kuni 4 (peaaegu alati) hinnatavat 16-väitelist komplekti, millega hinnatakse vihaepisoodide, viha välja näitamise ja vaenulikkusetunnete esinemise sagedust ning hetkeviha ja korduvate vihatunnete kontrolli sagedust. Alaskaalade sisemine kooskõla on arvatud Cronbachi α kaudu ning leitud väärtused üle 0,7 näitavad aktsepteeritavat sisemist kooskõla. 2012. a läbi viidud kordustestimise reliaabluse näidud on statistiliselt olulised usaldusnivool $p < 0,01$ (välja arvatud vihatunnete kontrolli alaskaala Cronbachi α näit 0,270, mis on statistiliselt oluline usaldusnivool $p < 0,05$).

Tavakäitumiste ehk sotsiaalse soovitatavuse küsimustik

The Social Desirability Scale-17 (SDS-17) on sotsiaalselt soovitava vastamise hindamise küsimustik, mida on sobiv kasutada vanusegruppidel 18-89 a (Stöber, 2001). Kõrgem summaarne tulemus näitab suuremat kallet sotsiaalselt soovitava vastamise suunas. Eesti keelde tõlgitud küsimustikus antakse hinnangud 5-astmelisel Likerti tüüpi skaalal vahemikus 0 (vale / ei ole nõus) kuni 4 (õige / täiesti nõus).

Judge jt (2003) enesekohaste tuumikhinnangute skaala

Core self-evaluations scale on enesekohaste tuumikhinnangute iseseisev mõõtevahend (Judge *et al*, 2003). Paljud selle mõõtevahendi ning tema aluseks olnud lähteküsimustike rakenduslikud kasutused kinnitasid, et nendega saadud enesekohaste tuumikhinnangute tulemused korreleeruvad selliste üldinimlikult oluliste ning isiksuslikult ja sotsiaalselt hinnatavate omadustega nagu motiveeritus ja positiivne töössesuhtumine, rahulolu tööga, töösoorituse kvaliteet ja kvantiteet, tööst tingitud stressi tajumine, valmidus meeskonnatöök, konfliktide lahendamise võimekus, õnnelikkus ja eluga rahulolu (Bowling *et al*, 2012; Chang

et al, 2012). Hinnangud 12-le väitele antakse 5-astmelisel Likerti tüüpi skaalal vahemikus 0 (vale / ei ole nõus) kuni 4 (õige / täiesti nõus).

Enesemõjukuse skaala

Chen, Gully, & Eden, (2001) kujundasid 8-väitelise üldise enesemõjukuse (*general self-efficacy*) skaala, mis on käesoleva uurimuse tarbeks eesti keelde tõlgitud. Väiteid hinnatakse 5-astmelisel Likerti tüüpi skaalal vahemikus 0 (vale / ei ole nõus) kuni 4 (õige / täiesti nõus).

Emotsionaalse enesehinnangu skaala

EEK- 2 skaala (Aluoja *et al*, 1999) mõõdab RHK-10 diagnostiliste kriteeriumide põhjal moodustatud väidetest koosnevatel alaskaaladel depressiooni, ärevuse, asteenia, agorafobia-panika, sotsiaalärevuse ja unetuse esinemissagedust. Katseisikud hindasid kuivõrd sageli (vahemikus „üldse mitte“ kuni „pidevalt“), on need häirivad negatiivsed ilmingud esinenud viimase kuu jooksul. Skaala koondtulemus mõõdab summaarset emotsionaalset häiritust.

Tulemused

Kogutud andmed sisestati MS Excelisse, kus toimus ka esialgne andmete töötlus. Kirjeldavate statistikute ning korrelatsioonide leidmiseks ja vanema ning noorema eagrupi võrdlemiseks kasutati statistikaprogrammi SPSS 15. Töös esitatakse nende skaalade ja alaskaalade tulemused, mis on vahetult seotud töö eesmärgiga.

Tabel 1. Emotsionaalse enesetunde EEK 2 skaala eri alaskaalade võrdlus koos kirjeldavate statistikutega

EEK 2 alaskaalad		<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	Erinevuste olulisus	Keskmete erinevus
Depressioon	Nooremad	80	8,63	4,897		
	Vanemad	80	4,36	3,994		
	<i>t-test</i>				,000**	4,2625
Ärevus	Nooremad	80	13,12	4,566		
	Vanemad	80	11,69	3,619		
	<i>t-test</i>				,008**	1,7625
Agorafoobia- paanika	Nooremad	80	,61	1,130		
	Vanemad	80	,50	1,242		
	<i>t-test</i>				,550	,113
Sotsiaalärevus	Nooremad	80	1,21	1,393		
	Vanemad	80	,35	,843		
	<i>t-test</i>				,000**	,863
Asteenial	Nooremad	80	5,96	3,418		
	Vanemad	80	4,39	3,247		
	<i>t-test</i>				,003**	1,575
Unetus	Nooremad	80	2,75	2,558		
	Vanemad	80	3,65	3,114		
	<i>t-test</i>				,048*	-,900
EEK 2 skaalade summa	Nooremad	80	25,99	13,768		
	Vanemad	80	18,31	12,170		
	<i>t-test</i>				,000**	7,675

Märkus: Siin ja edaspidi *N* – isikute arv; *M* – keskmine; *SD* – standardhälve;

* keskmiste vahel on erinevus usaldusnivool $p < 0,05$

** keskmiste vahel on erinevus usaldusnivool $p < 0,01$

Emotsionaalsete enesetunde skaala EEK 2 tulemused näitavad, et alla 30-aastased meestudengid kogevad võrreldes üle 65-aastaste meesjuhtidega oluliselt sagedamini sotsiaalärevust ja depressiooni, milles keskmised hinnangud erinevad võrdlusgruppide lõikes kuni kolmekordselt. Usaldusnivool $p < 0,01$ on kahe võrdlusgrupi erinevused statistiliselt olulised ka ärevuse, asteenia (jõuetuse) ning unetuse esinemise hinnangutes. Nooremate meeste poolt on need negatiivsed tunded sagedamini kogetavad, välja arvatud unetus, mida esineb oluliselt enam vanemal vanusegrupil. Praktiliselt mitte esineva agorafaobia – paanika näidud on võrdlusgruppidel sarnased.

Tabel 2. Ärevuse alaskaalade võrdlus koos kirjeldavate statistikutega

Ärevuse alaskaalad		<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	Erinevuste olulisus	Keskliste erinevus
Seisundiärevus STICSA skaala järgi	Nooremad	80	14,90	12,38		
	Vanemad	80	13,70	13,42		
	<i>t-test</i>				,558	1,200
Ärevusseisundite esinemissagedus STICSA skaala järgi	Nooremad	80	16,14	12,15		
	Vanemad	80	12,40	10,64		
	<i>t-test</i>				,040**	3,738
Ärevuse joonskaala	Nooremad	38	14,50	16,536		
	Vanemad	52	15,04	16,300		
	<i>t-test</i>				,878	-,538

Märkus: Siin ja edaspidi *N* – isikute arv; *M* – keskmine; *SD* – standardhälve;

* keskmiste vahel on erinevus usaldusnivool $p < 0,05$

Ärevuse graafilisel joonskaalal olid mõlema vanusegrupi hetkeärevuse tasemed sarnased, kuid tulemuste varieeruvus gruppides väga suur ($SD > 16$). STICSA seisundiärevuse skaala ei näidanud erinevusi kahe mõõdetud katsegrupi vahel, kuid STICSA ärevusseisundite esinemissageduse skaala tulemuse järgi kogevad meestudengid ärevusseisundeid sagedamini, kui üle 65-aastased mehed ($p < 0,01$). Ärevuse tulemuste varieeruvused katsegruppide sees on samas suured, mis osutab suurtele isikutevahelistele erinevustele.

Tabel 3. Tuumikhinnangute ja enesemõjukuse skaalade võrdlus koos kirjeldavate statistikutega

Tuumikhinnangute ja enesemõjukuse skaalad		<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	Erinevuste olulisus	Keskliste erinevus
Enesemõjukus	Nooremad	80	24,18	4,511		
	Vanemad	80	22,19	4,270		
	<i>t-test</i>				,005**	1,988
Tuumikhinnangud (Judge et al, 2003)	Nooremad	80	33,35	7,811		
	Vanemad	80	31,89	5,956		
	<i>t-test</i>				,185	1,463

Märkus: Siin ja edaspidi *N* – isikute arv; *M* – keskmine; *SD* – standardhälve;

** keskmiste vahel on erinevus usaldusnivool $p < 0,01$

Enesemõjukuse hinnangud on kõrgemad noorematel meestel - kahe vanusegrupi keskmiste erinevus on oluline ($p < 0,01$), kuid enesekohaste tuumikhinnangute skaala tulemused olid kahel katsegrupil sarnased.

Tabel 4. Tähelepanu ja kontrolli alaskaalade võrdlus koos kirjeldavate statistikutega

Tähelepanu ja kontrolli alaskaalad		<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	Erinevuste olulisus	Keskmete erinevus
Tähelepanu sisetakistuste alaskaala	Nooremad	80	6,91	4,273		
	Vanemad	80	8,45	4,146		
	<i>t-test</i>				,022*	-1,538
Tähelepanu välistakistuste alaskaala	Nooremad	80	9,55	4,392		
	Vanemad	80	11,66	4,134		
	<i>t-test</i>				,002**	-2,113
Tähelepanu kontrolli alaskaala	Nooremad	80	12,64	3,966		
	Vanemad	80	13,24	2,701		
	<i>t-test</i>				,265	-,600
Välise kontrollkeskme alaskaala	Nooremad	80	4,68	3,939		
	Vanemad	80	8,73	4,060		
	<i>t-test</i>				,000**	-4,050
Planeerimise tüüpi kontrolli alaskaala	Nooremad	80	15,91	3,859		
	Vanemad	80	18,18	2,791		
	<i>t-test</i>				,000**	-2,263

Märkus: Siin ja edaspidi *N* – isikute arv; *M* – keskmine; *SD* – standardhälve;

* keskmiste vahel on erinevus usaldusnivool $p < 0,05$

** keskmiste vahel on erinevus usaldusnivool $p < 0,01$

Võrreldes nooremate meestega hindasid vanemad mehed suuremaks erinevate välisfaktorite ($p < 0,01$) ja sisemiste segavate faktorite ($p < 0,05$) mõju oma tähelepanule. Välise kontrolli lookuse skaala tõi välja vanemate meeste oluliselt suurema tendentsi tõlgendada oma edu või ebaedu sõltuvust välistest mõjuteguritest ($p < 0,01$). Erinevusi ei ilmnenud kahe katsegrupi tähelepanu tahtliku kontrollivõime hinnangutes. Noorematest kõrgemat kontrollivõimet läbi planeerimise rakendavad üle 65-aastased meesjuhid ($p < 0,01$).

Tabel 5. Impulsiivsuse alaskaalade võrdlus koos kirjeldavate statistikutega

Impulsiivsuse alaskaalad		<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	Erinevuste olulisus	Keskmete erinevus
Positiivse kärsituse / pakilisuse alaskaala	Nooremad	80	4,84	3,290		
	Vanemad	80	4,49	2,381		
	<i>t-test</i>				,442	,350
Ettekavatsetuse alaskaala	Nooremad	80	11,11	3,533		
	Vanemad	80	11,95	2,449		
	<i>t-test</i>				,083	-,837
Elamustejanu alaskaala UPPS-ist	Nooremad	80	10,46	3,604		
	Vanemad	80	7,41	3,026		
	<i>t-test</i>				,000**	3,050

Elamustejanu alaskaala Roth-ilt	Nooremad	80	11,63	2,582		
	Vanemad	80	9,30	2,739		
	<i>t-test</i>				,000**	2,325
Püsivuse alaskaala	Nooremad	80	11,56	3,291		
	Vanemad	80	11,79	2,369		
	<i>t-test</i>				,620	-,225
Negatiivse kärsituse / pakilisuse alaskaala	Nooremad	80	6,18	3,378		
	Vanemad	80	6,26	2,574		
	<i>t-test</i>				,854	-,088

Märkus: Siin ja edaspidi N – isikute arv; M – keskmine; SD – standardhälve;

* keskmiste vahel on erinevus usaldusnivool $p < 0,05$

** keskmiste vahel on erinevus usaldusnivool $p < 0,01$

Huvitav on tõdeda, et impulsiivsuse nelja eri alaskaala: püsivuse, negatiivse ja positiivse kärsituse ning ettekatsetuse tulemused olid noorematel ja vanematel meestel väga sarnased. Selgelt ilmses ealine erinevus vaid kahel elamustejanu mõõtvatel UPPS-ist ja Roth-ilt pärinevatel skaaladel nooremate meeste suurema elamustejanu tendentsiga ($p < 0,01$).

Tabel 6. Nartsissismi alaskaalade võrdlus koos kirjeldavate statistikutega

Nartsissismi alaskaalad		N	M	SD	Erinevuste olulisus	Keskmiste erinevus
NA1: Pettumus teistele pandud lootuste täitumises	Nooremad	80	5,99	3,290		
	Vanemad	80	6,56	2,381		
	<i>t-test</i>				,351	-,575
NA2: Tundlikkus teistepoolse märkamise suhtes	Nooremad	80	7,11	3,533		
	Vanemad	80	5,73	2,449		
	<i>t-test</i>				,032*	1,388
NA3: Oma headuse upitamine teiste kaudu	Nooremad	80	8,18	3,604		
	Vanemad	80	5,20	3,026		
	<i>t-test</i>				,000**	2,975
NA4: Teistega manipuleerimine	Nooremad	80	10,96	2,582		
	Vanemad	80	9,48	2,739		
	<i>t-test</i>				,007**	1,488
Nartsissismi nelja eelmise alaskaala summa	Nooremad	80	32,24	3,291		
	Vanemad	80	27,30	2,369		
	<i>t-test</i>				,007**	4,938
EHI_4: Nartsissismi alaskaala lühivariant	Nooremad	80	10,60	2,858		
	Vanemad	80	8,34	3,122		
	<i>t-test</i>				,000**	2,263

Märkus: Siin ja edaspidi N – isikute arv; M – keskmine; SD – standardhälve;

* keskmiste vahel on erinevus usaldusnivool $p < 0,05$

** keskmiste vahel on erinevus usaldusnivool $p < 0,01$

Nartsissistlikke jooni mõõtvatest skaalade seast olulisi erinevusi näitavad tulemused osutavad noorema eagrupi kõrgematele nartsissismi näitudele vanematega võrreldes. Statistiliselt olulist erinevust ei näidanud kahe võrdlusgrupi vahel ainult üks nartsissismi alaskaala: „pettumus teistele pandud lootustes“, kus said veidi kõrgema skoori just üle 65-a mehed.

Tabel 7. Negatiivse enesehinnangu, psühhopaatilisuse, vastutustundlikkuse ja sotsiaalse soovitatavuse alaskaalade võrdlus koos kirjeldavate statistikutega

Alaskaalad		<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	Erinevuste olulisus	Keskliste erinevus
EHI_1: Negatiivne enesehinnang	Nooremad	80	13,08	7,308		
	Vanemad	80	12,28	5,514		
	<i>t-test</i>				,436	,800
EHI_2: Psühhopaatilisus	Nooremad	80	12,96	6,521		
	Vanemad	80	10,70	4,877		
	<i>t-test</i>				,014*	2,263
EHI_3: Vastutustundlikkus	Nooremad	80	32,54	5,630		
	Vanemad	80	32,44	5,136		
	<i>t-test</i>				,907	,100
Sotsiaalse soovitatavuse skaala SDS-17	Nooremad	80	39,94	7,075		
	Vanemad	80	38,79	7,648		
	<i>t-test</i>				,325	1,150

Märkus: Siin ja edaspidi *N* – isikute arv; *M* – keskmine; *SD* – standardhälve;

* keskmiste vahel on erinevus usaldusnivool $p < 0,05$

Negatiivsete enesekohaste tuumikhinnangute kontekstis olulise, negatiivse enesehinnangu alaskaala tulemused ei erinenud kahe eagrupi vahel oluliselt. Psühhopaatilisuse alaskaala näidud osutusid nooremate meeste grupis kõrgemateks kui vanematel meestel ($p < 0,05$). Vastutustundlikkuse osas ei ilmnenud gruppide vahel erinevusi. Erinevusi pole ka sotsiaalse soovitatavuse skaala näituses.

Tabel 8. Pahameele küsimustiku alaskaalade võrdlus koos kirjeldavate statistikutega

Pahameele küsimustiku alaskaalad		<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	Erinevuste olulisus	Keskliste erinevus
Füüsiline agressiivsus	Nooremad	80	3,25	3,845		
	Vanemad	80	1,76	2,861		
	<i>t-test</i>				,007**	1,491
Sõnaline agressiivsus	Nooremad	80	7,26	3,685		
	Vanemad	80	5,06	3,688		
	<i>t-test</i>				,000**	2,201
Sunnivõimu (kiusamise) tüüpi agressiivsus	Nooremad	80	3,03	2,489		
	Vanemad	80	2,46	2,505		
	<i>t-test</i>				,162	,572
Hetkeviha tunde intensiivsus	Nooremad	80	2,86	2,825		
	Vanemad	80	3,61	2,812		
	<i>t-test</i>				,106	-,746
Hetkeviha kontrollimine	Nooremad	80	12,46	2,758		
	Vanemad	80	11,38	3,102		
	<i>t-test</i>				,026*	1,079
Hetkeviha väljendamine (väljanäitamine)	Nooremad	80	5,81	3,547		
	Vanemad	80	4,71	3,223		
	<i>t-test</i>				,048*	1,097

Vihatunnete esinemissagedus	Nooremad	80	3,25	2,561		
	Vanemad	80	3,37	2,512		
	<i>t-test</i>				,777	-,117
Korduvate vihatunnete kontrollimine	Nooremad	80	12,89	2,766		
	Vanemad	80	11,80	3,603		
	<i>t-test</i>				,038*	1,091
Vaenulikkuse skaala: umbusu alaskaala	Nooremad	80	4,50	2,907		
	Vanemad	80	3,89	2,304		
	<i>t-test</i>				,151	,614
Vaenulikkuse skaala: vaenu alaskaala	Nooremad	80	3,97	3,233		
	Vanemad	80	2,23	2,587		
	<i>t-test</i>				,000**	1,744
Hetkeviha intensiivsuse joonskaala	Nooremad	38	4,61	8,413		
	Vanemad	49	12,12	14,059		
	<i>t-test</i>				,003**	-7,517

Märkus: *N* – isikute arv; *M* – keskmine; *SD* – standardhälve;

* keskmiste vahel on erinevus usaldusnivool $p < 0,05$

** keskmiste vahel on erinevus usaldusnivool $p < 0,01$

Pahameele küsimustiku tulemuste põhjal võib väita, et alla 30-a meestudengid on oluliselt enam valmis käituma füüsiliselt ja sõnaliselt agressiivselt (mõlemal juhul $p < 0,01$) ning erinevad üle 65-aastatest ka vaenulikkuse kõrgema määra poolest ($p < 0,01$). Hetkeviha väljanäitamise osas on samuti nooremad mehed kõrgemate näitudega kui vanemad ($p < 0,05$). Nooremad mehed hindavad kõrgemaks nii valmisoleku kontrollida oma hetkeviha ($p < 0,05$) kui ka seda välja näidata ning kõrgemalt kontrollida oma korduvaid vihatunnete episoode ($p < 0,05$), mis kinnitab nii ebasoovitava käitumise suuremat intensiivsust ja sagedust kui ka selle kontrollimise vajadust just nooremate meeste puhul. Kiusamise potentsiaali, vihatunnete esinemissageduse, umbusu ehk usaldamatuse määra poolest olid kaks katsegruppi väga sarnased. Hetkeviha tunde intensiivsuse hinnangud, mida mõõdeti samuti pahameele küsimustikuga, näitasid kahe vanusegrupi sarnasust, kuid hetkeviha graafiline skaala näitas erinevust.

Graafilisel skaalal väljendasid just üle 65-aastased mehed hetkeviha oluliselt suuremat määra ($p < 0,01$) – vanusegruppide keskmised erinevad joonskaala tulemustes enam kui kahekordselt. Erinevuste usalduspiirid on siiski suured (-12,646 kuni -2,388) ning seda kõige enam vanemate meeste valimis ($SD=14,06$), mis näitab katseisikute andmete suurt varieeruvust hetkeviha väljendava joonskaala tulemustes. Lisaks olid mõlemad valimid selle muutuja mõõtmisel eelnenutest väiksemad – paberankeetidel joonskaalat kasutasid vaid $\frac{1}{4}$ katseisikutest, veebiankeedis see skaala puudus.

Hüpoteesi nr 2 tõestamiseks leiti esmalt korrelatsioonid negatiivsete tuumikenesehinnangute küsimustekomplekti skaalade ja tuumikenesehinnangute skaala (Judge jt, 2003) andmete vahel. Teiseks leiti korrelatsioonid negatiivsete tuumikenesehinnangu küsimustekomplekti (Luuk, 2013) skaalade ja pahameele küsimustiku (Luuk, Luuk, & Luuk, 2011) andmete vahel. Lisaks vaadeldi katsegrupi enesekohaste hinnangute andmete põhjal järgmiste negatiivsete tuumikhinnangute küsimustekomplekti kuuluvate mõõdete omavahelist korreleerumist: tähelepanu subjektiivsed sisetakistused (*subjective internal attention hindrances*); väline kontrollkese (*external locus of control*); negatiivne enesehinnang (*negative self-esteem*); psühhopaatilisuse tendentsid (*psychopathic tendencies*); nartsissism (*narcissism*) ja ärevus (*anxiety*).

Analüüsi lisati ühe sotsiaaldemograafilise parameetri „praegune tööalane positsioon“ andmed, sest uuring näitas selle olulist negatiivset korreleerumist pahameele küsimustiku skaaladega: ANG_S1/hetkeviha tunde intensiivsus ($r=0.343$; $p<0.01$) ja ANG_T1/vihatunnete esinemissagedus ($r=0.315$; $p<0.01$); samuti EEK 2/emotsionaalne enesetunde skaalaga ($r=0.489$; $p<0.01$) ning mitmete negatiivsete tuumikhinnangute skaaladega nagu: ATT 1/tähelepanu sisetakistused ($r=0.390$; $p<0.01$); EHI 1/negatiivne enesehinnang ($r=0.431$; $p<0.01$); NA 2/tundlikkus teistepoolse märkamise suhtes ($r=0.296$; $p<0.01$); Anx_mm/ärevuse graafiline skaala ($r=0.516$; $p<0.01$); saSum/seisundiärevus ($r=0.481$; $p<0.01$); afSum/ärevusseisudite sagedus ($r=0.470$; $p<0.01$) ja Anx/ärevus ($r=0.281$; $p<0.05$).

Tabel 9. Erinevate skaalade seosed (sh depressioon, summaarne emotsionaalne häiritus, positiivne kärsitus, praegune ametipositsioon¹ ja negatiivsete tuumikenesehinnangute küsimustikekomplekt) Judge positiivsete tuumikhinnangute skaalaga üle 65-a meesjuhtidel.

	Töö	Depr	Anx	EEK	ATT_1	CTRL_1	EHI_1	EHI_2	NA1	NA2	NA3	ANX_mm	Sa Sum	Af Sum	Core S
Töö	1														
Depr	-.282*	1													
Anx	-.281*	.680**	1												
EEK	-.489**	.826**	.832**	1											
ATT_1	-.390**	.156	.174	.289**	1										
CTRL_1	-.139	.045	.025	.114	.648**	1									
EHI_1	-.431**	.445**	.259*	.506**	.467**	.346**	1								
EHI_2	-.099	.088	.011	.102	.154	.171	.424**	1							
NA1	-.124	.343**	.229*	.307**	.285*	.386**	.573**	.397**	1						
NA2	-.296**	.242*	.251*	.344**	.463**	.463**	.647**	.538**	.668**	1					
NA3	-.156	.246*	.273*	.326**	.188	.183	.325**	.447**	.493**	.609**	1				
ANX_mm	-.516**	.333*	.304*	.425**	.266	.235	.570**	.193	.446**	.464**	.253	1			
saSum	-.481**	.442**	.385**	.612**	.449**	.345**	.582**	.180	.388**	.508**	.309**	.323*	1		
afSum	-.470**	.450**	.482**	.680**	.382**	.344**	.558**	.174	.349**	.501**	.348**	.426**	.873**	1	
CoreS	.333**	-.416**	-.189	-.421**	-.333**	-.298**	-.679**	-.329**	-.394**	-.621**	-.349**	-.388**	-.442**	-.406**	1

* tärniga märgitud korrelatsioonid on statistiliselt olulised usaldusnivool $p < 0.05$

** tärniga märgitud korrelatsioonid on statistiliselt olulised usaldusnivool $p < 0.01$

Depr – depressiivsus EEK 2 skaalal

Anx – ärevus EEK 2 skaalal

EEK – emotsionaalne enesetunne/summaarne emotsionaalne häiritus EEK 2 skaalal

ATT 1 – tähelepanu sisetakistused

CTRL_1 – väline kontrollkese

EHI_1 – negatiivne enesehinnang

EHI_2 – psühhopaatilisus

NA1 – pettumus teistele pandud lootuste täitumises

NA2 – tundlikkus teistepoolse märkamise suhtes

NA3 – oma headuse upitamine teiste kaudu

Anx_mm – hetkeärevuse tase millimeetrites hinnatuna

saSum – seisundiärevus STICSA järgi

afSum – ärevusseisundite sagedus STICSA järgi

Töö – praeguse töö/ametikoha kirjeldus¹

CoreS – Tuumikenesehinnangute küsimustik Judge jt (2003) järgi

¹ Töö ehk praeguse ametikoha kirjeldus on teatud mõõndustega interpreteeritav järjestusskaalana. (0 - ettevõtte / firma omanik; 1 – tippjuht; 2 - keskastme juht; 3 - (erialase kõrgharidusega) tippspetsialist; 4 – FIE; 5 - keskastme spetsialist, abispetsialist; 6 – lihttööline; 7 - seltsi, ühingu tegevuse juht; 8 - omavalitsuse liige.) Ametikoha koodi väiksem väärtus näitab reeglina tugevamat seotust oma praeguse tööga ja suuremat isiklikku panust ning vastutust.

Tabelist 9 nähtub, et positiivsemad enesekohased hinnangud (Judge skaalal) vähendavad negatiivse enesehinnanguga seotud isiksusejoonte/seadumuste ning emotsionaalse häirituse määra.

Kõrgem ametipositsioon on seotud suurema riskiga kõrgemale emotsionaalsele häiritusele, ärevusele ning negatiivsele enesehinnangule. Kinnitust leiavad olulised seosed erinevate

negatiivse tuumikenesehinnangu küsimustikku (Luuk, 2013) valitud skaalade vahel. Tabeli nr 9 andmed näitavad kahe vastandlikult toimiva skaala: CoreS/positiivsete tuumikenesehinnangute skaala ja negatiivsete tuumikenesehinnangute küsimustekomplektis sisalduvate skaalade omavahelist negatiivset korreleerumist ($p < 0.01$). Korreleeruvad negatiivsete enesekohaste tuumikhinnangute skaalad on järgmised: ATT 1/ tähelepanu sisetakistused (-.333**); CTRL_1/väline kontrollkeske (-.298**); EHI 1/negatiivne enesehinnang (-.679**); EHI 2/psühhopaatilisus (-.329**); NA 1/peetumus teistele pandud lootuste täitumises (-.394**); NA 2/tundlikkus teistepoolse märkamise suhtes (-.621**); NA 3/oma headuse upitamine teiste kaudu (-.349**); Anx_mm/hetkeärevuse tase millimeetrites hinnatuna (-.388**); saSum/seisundiärevus STICSA järgi (-.442**) ja afSum/ärevusseisundite sagedus STICSA järgi (-.406**). Ainsana ei oma CoreS/positiivne tuumikenesehinnang statistiliselt olulist seost Anx/ärevuse skaalaga. Mida positiivsem on enesekohane tuumikhinnang, seda väiksem on suundumus negatiivsele enesehinnangule ja tundlikkusele teistepoolse märkamise suhtes, mis on loogiline ja mida tõendavad Judge *jt* (2003) skaala negatiivsed ja väga tugevad seosed nende kahe skaala (EHI_1 ja NA2) tulemustega – vastavalt -.679** ja -.621**.

Vaadates negatiivsete tuumikenesehinnangute komplekti kuuluvate skaalade omavahelisi seoseid üle 65-a juhtide katsegrupil, ilmnesid järgmised tulemused:

1. Tähelepanu subjektiivsed sisetakistused (ehk tähelepanu hõivatus muretsemise, keskendumisraskustega jm) oli tugevalt positiivselt seostuv välise kontrollkeskme (CTRL_1), negatiivse enesehinnangu (EHI_1), tundlikkusega teistepoolse märkamise suhtes (NA2) ja STICSA kahe ärevuse skaalaga ($p < 0.01$).
2. Väline kontrollkeske (CTRL_1) seostus positiivselt ja tugevalt enamiku negatiivsete tuumikhinnangu skaaladega usaldusnivool $p < 0.01$.
3. Negatiivne enesehinnang (EHI_1) seostus arvestatavalt ja positiivselt kõigi teiste negatiivsete tuumikenesehinnangute skaaladega usaldusnivool $p < 0.01$, välja arvatud EEK ärevuse skaalaga (Anx), millega esines nõrk seos usaldusnivool $p < 0.05$.
4. Psühhopaatilisus korreleerus positiivselt negatiivse enesehinnangu ja nartsissismi kõigi alaskaaladega.
5. Nartsissismi skaaladest NA1 (peetumus teistele pandud lootuste täitumises) ja NA2 (tundlikkus teistepoolse märkamise suhtes) olid positiivselt seotud kõigi negatiivsete tuumikhinnangutega (valdavalt $p < 0.01$). Ka NA3 (oma headuse upitamine teiste kaudu) seostus enamike skaaladega ($p < 0.01$).
6. Erinevatest ärevust mõõtvatest skaaladest esinesid kõige tugevamad positiivsed seosed teiste negatiivsete tuumikenesehinnangu skaaladega mõlemal STICSA skaalal ($p < 0.01$).

Ärevuse graafilise skaala (ANXmm) näit seostus positiivselt madalama enesehinnanguga (EHI_1), suurema pettumusega teistele pandud lootuste täitumise osas (NA1) ja kõrgema tundlikkusega teistepoolse märkamise suhtes (NA2) ning need seosed olid olulised usaldusnivool $p < 0.01$. Kõik ärevuse erinevad skaalad korreleerusid omavahel. EEK-2 ärevuse skaala (Anx) seostus tugevalt positiivselt vaid kõikide teiste ärevuse skaaladega ning EEK-2 depressiooni skaalaga ja EEK-2 summaarse häirituse näiduga ($p < 0.01$).

7. Praegune ametipositsioon korreleerus negatiivselt paljude negatiivsete tuumikenesehinnangute küsimustikukomplekti mõõdetega ja emotsionaalse enesehinnangu EEK 2 skaalaga ning positiivselt positiivse tuumikenesehinnangu skaalaga Core_S. Need tulemused on interpreteeritavad järgmiselt: mehed, kes omavad suuremat isiklikku vastutust ja tugevamat emotsionaalset seotust oma tööga, nagu ettevõtte omanikud ja tippjuhid, kalduvad olema ärevamad, emotsionaalselt enam häiritud, negatiivsema enesehinnanguga, enam oma tähelepanu sisetakistusi märkavad ja tundlikumad teistepoolse märkamise suhtes. Väiksem isiklik vastutus ja lõdvem emotsionaalne seotus oma tööga seevastu korreleerub positiivselt positiivsete enesekohaste hinnangute potentsiaaliga. Kõik need seosed olid olulised usaldusnivool $p < 0.01$.

Tabel 10. Erinevate skaalade seosed (ärevus, depressioon, summaarne emotsionaalne häiritus) pahameele küsimustikuga üle 65-a meesjuhtidel.

	Depr	Anx	EEK	ANX_ mm	sa Sum	af Sum	AGG_ 1	AGG_ 2	AGG_ 3	ANG_S 1	ANG_S 3	ANG_T 1	HO_ 1	HO_ 2	Ang mm
Depr	1														
Anx	.680**	1													
EEK	.826**	.832**	1												
ANX_ mm	.333*	.304*	.425**	1											
saSum	.442**	.385**	.612**	.323*	1										
afSum	.450**	.482**	.680**	.426**	.873**	1									
AGG_1	.139	.026	.048	.250	.099	.075	1								
AGG_2	.207	.127	.098	.368**	-.064	.069	.351**	1							
AGG_3	.108	.100	.070	.411**	.127	.211	.518**	.625**	1						
ANG_S1	.262*	.397**	.389**	.523**	.386**	.388**	.256*	.236*	.333**	1					
ANG_S3	.223*	.266*	.205	.359**	.115	.228*	.540**	.600**	.688**	.516**	1				
ANG_T1	.225*	.406**	.380**	.397**	.352**	.406**	.134	.111	.205	.621**	.442**	1			
HO_1	.279*	.119	.224*	.401**	.390**	.301**	.142	.247*	.196	.203	.194	.286*	1		
HO_2	.143	.182	.119	.372**	.167	.248*	.257*	.601**	.534**	.263*	.605**	.506**	.396**	1	
Ang_mm	.302*	.319*	.302*	.541**	.346*	.367**	.318*	.260	.352*	.466**	.555**	.483**	.400**	.523**	1

* tärniga märgitud korrelatsioonid on statistiliselt olulised usaldusnivool $p < 0.05$

** tärniga märgitud korrelatsioonid on statistiliselt olulised usaldusnivool $p < 0.01$

Depr – depressiivsus EEK 2 skaalal

Anx – ärevus EEK 2 skaalal

EEK – emotsionaalne enesetunne/summaarne emotsionaalne häiritus EEK 2 skaalal
 Anx_mm – hetkeärevuse tase millimeetrites hinnatuna
 saSum – seisundiärevus STICSA järgi
 afSum – ärevusseisundite sagedus STICSA järgi
 AGG_1 – füüsiline agressiivsus;
 AGG_2 – sõnaline agressiivsus;
 AGG_3 – sunnivõimu (kiusamise) agressiivsus;
 ANG_S1 – hetkeviha tunde intensiivsus;
 ANG_S3 – hetkeviha väljendamine;
 ANG_T1 – vihatunnete episoodide esinemissagedus;
 HO_1 – umbusu ehk usaldamatuse määra skaala
 HO_1 – vaenuliku hoiaku määr teiste suhtes
 Ang_mm – hetkeviha intensiivsuse määr millimeetrites

Tabel nr 10 esitab erinevate ärevuse skaalade seoseid pahameele küsimustiku skaalade ja depressiooni ning emotsionaalse enesetunde skaalaga. Tabelist on näha, et ärevus (kui üks oluline mõõde negatiivsete tuumikenesehinnangute komplektis) on positiivselt seotud vihatunnete ning pahameelega. Kõrgem ärevus suurendab depressiooni ja emotsionaalset häiritust, kuid depressioon (erinevalt summaarsest emotsionaalsest häiritusest) ei väljendu viha või agressioonina. Kinnitust leidsid mitmete pahameele küsimustiku (Luuk, 2011) skaalade (nagu viha, umbusk, kiusamine, eri liiki agressiivsus) omavahelised positiivsed korrelatsioonid.

Tulemuste põhjal seostuvad kõik ärevuse skaalad hetkeviha tunde intensiivsuse (ANG_S1) ja vihatunnete esinemissagedusega (ANG_T1) usaldusnivool $p < 0.01$. Kõige enam positiivseid seoseid pahameele küsimustiku eri skaaladega näitas ärevuse joonskaala ANXmm, mis korreleerus lisaks eelpool mainitule veel hetkeviha välja näitamise valmidusega (ANG_S3), usaldamatuse määraga teiste inimeste vastu (HO1) ja vaenuliku hoiakuga teiste suhtes (HO2) usaldusnivool $p < 0.01$. Umbusu ehk usaldamatusega teiste suhtes seostusid ka STICSA seisundiärevuse ja ärevustunnete esinemise sageduse skaalad (saSum ja afSum) usaldusnivool $p < 0.01$. Positiivne tugev seos oli ka ärevuse ja viha joonskaalade vahel usaldusnivool $p < 0.01$. Ärevuse seos agressiivsusega esines vaid ärevuse joonskaala ANXmm näidu järgi, mis korreleerus positiivselt ($p < 0.01$) valmidusega kasutada sõnalist rünnakut või sunnivõimu (kiusamist).

EEK-2 depressiivsuse näit ei seostunud pahameele küsimustiku skaaladega, vaid oli tugevas seoses EEK-2 ärevuse (Anx) ja mõlema STICSA ärevuse skaalaga ($p < 0.01$), samuti ärevuse joonskaalaga ANX_mm ($p < 0.05$). Summaarne emotsionaalne häiritus EEK-2 skaalal seevastu korreleerus nii hetkeviha intensiivsuse (ANG_S1) kui viha esinemise sagedusega (ANG_T1) usaldusnivool $p < 0.01$.

Tabel 11. Tähelepanu sisetakistuste; negatiivse enesehinnangu; psühhopaatilisuse skaalade (negatiivsete tuumikenesehinnangute küsimustekomplektist) ning Judge tuumikenesehinnangu-; hetkeviha intensiivsuse graafilise skaala ja praeguse ametipositsiooni seosed pahameele küsimustikuga üle 65-a meesjuhtidel.

	Töö	ATT_1	EHI_1	EHI_2	CoreS	AGG_1	AGG_2	AGG_3	ANG_S1	ANG_S3	ANG_T1	HO_1	HO_2	Ang_mm
Töö	1													
ATT_1	-.390**	1												
EHI_1	-.431**	.467**	1											
EHI_2	-.099	.154	.424**	1										
CoreS	.333**	-.333**	-.679**	-.329**	1									
AGG_1	.051	.139	.309**	.246*	-.075	1								
AGG_2	.137	.057	.308**	.372**	-.184	.351**	1							
AGG_3	.029	.126	.270*	.499**	-.107	.518**	.625**	1						
ANG_S1	-.343**	.456**	.457**	.131	-.290**	.256*	.236*	.333**	1					
ANG_S3	-.044	.156	.391**	.399**	-.196	.540**	.600**	.688**	.516**	1				
ANG_T1	-.315**	.280*	.283*	.137	-.270*	.134	.111	.205	.621**	.442**	1			
HO_1	-.014	.269*	.406**	.118	-.444**	.142	.247*	.196	.203	.194	.286*	1		
HO_2	.028	.121	.323**	.422**	-.195	.257*	.601**	.534**	.263*	.605**	.506**	.396**	1	
Ang_mm	-.260	.288*	.461**	.217	-.315*	.318*	.260	.352*	.466**	.555**	.483**	.400**	.523**	1

* tärniga märgitud korrelatsioonid on statistiliselt olulised usaldusnivool $p < 0.05$

** tärniga märgitud korrelatsioonid on statistiliselt olulised usaldusnivool $p < 0.01$

Töö – praeguse töö/ametikoha kirjeldus (mille täpsem selgitus on toodud Tabeli 9 jaluses)

ATT_1 – tähelepanu sisetakistused

EHI_1 – negatiivne enesehinnang

EHI_2 – psühhopaatilisus

CoreS – Tuumikenesehinnangute küsimustik Judge jt (2003) järgi

AGG_1 – füüsiline agressiivsus;

AGG_2 – sõnaline agressiivsus;

AGG_3 – sunnivõimu (kiusamise) agressiivsus;

ANG_S1 – hetkeviha tunde intensiivsus;

ANG_S3 – hetkeviha väljendamine;

ANG_T1 – vihatunnete episoodide esinemissagedus;

HO_1 – umbusu ehk usaldamatuse määra skaala

HO_2 – vaenuliku hoiaku määr teiste suhtes

Ang_mm – hetkeviha intensiivsuse määr millimeetrites

Tabelist 11 nähtub, et negatiivne enesehinnang (kui olulisim mõõde negatiivsete tuumikhinnangute komplektis) tingib suuremat pahameelt, väljendudes enamas agressiivsuses, vihas, umbusus, vaenulikkuses ja ka psühhopaatilisuses. Positiivne tuumikenesehinnang (Judge jt skaalal) vastandina vähendab pahameele erinevate tunnete kogemist ja välja näitamist. Vastandskaalade, nagu: CoreS/Judge positiivse enesehinnangu- ja EHI_1/ negatiivse enesehinnangu skaalade vahel ilmneb eeldatud tugev negatiivne korrelatiivne seos ($r=0.679$; $p<0.01$). Kõrgem ametipositsioon toob kaasa suurema tendentsi kogeda ja väljendada vihaemotsioone ning on potentsiaalne ohutegur negatiivse enesehinnangu võimendumiseks vaadeldaval valimil. Tabeli 11 andmete järgi korreleerub praegune töö (ametipositsioon) negatiivselt vihatunde intensiivsuse ja esinemissagedusega (ANG_S1 ja ANG_T1). Seega suurema isikliku vastustuse määraga ehk "juhtivama

iseloomuga" töö toob esile suuremaid ja sagedasemaid vihaemotsioone. Kõik tabelis esitatud negatiivsete tuumikhinnangute skaalad korreleeruvad positiivselt erinevate pahameele küsimustiku skaaladega usaldusnivool $p < 0.01$. Mida enam on tähelepanu keskendatud iseendale ehk hõivatud sisetakistustega, seda suurem on hetkeviha intensiivsus. Negatiivne enesehinnang ja ka psühhopaatilisus korreleeruvad positiivselt sõnalise agressiivsuse, sunnivõimu (kiusamise) ja viha välja näitamise suurema potentsiaaliga ning suurema vaenuliku hoiakuga teiste suhtes. Negatiivne enesehinnang, mis on oluline muutuja negatiivsete tuumikhinnangute skaala kontekstis, korreleerub kõikide pahameele küsimustiku alaskaaladega, seostudes lisaks eelpool mainitule positiivselt ka suurema usaldamatusega teiste suhtes (umbuskliikkusega) ja hetkeviha suurema intensiivsusega nii väiteist koosneva (ANG_S1) kui ka graafilise skaala (Ang_mm) näitude põhjal (kõik $p < 0.01$). Lisaks eelpool nimetatud leidudele esineb nõrk positiivne seos negatiivse enesehinnangu ja vihatunnete esinemissageduse ning kiusamise potentsiaali vahel ($p < 0.05$).

Positiivne tuumikenesehinnang kui vastand negatiivsele tuumikenesehinnangule seevastu seostub pahameele kogemise ja välja näitamise minimeerimisega – kõik Core_S skaala korrelatsioonid pahameele küsimustiku skaalade näitudega on negatiivsed. Statistiliselt olulised on need seosed pahameele skaala hetkeviha tunde intensiivsuse ja usaldamatusega. Eelpool said mainitud ka enesekohaste tuumikhinnangute skaala (Core_S) olulised negatiivsed seosed tähelepanu sisetakistuste ja psühhopaatilisusega ning ettearvatavalt väga tugev negatiivne seos negatiivse enesehinnanguga ($p < 0.01$).

Tabel 12. Nartsissismi ja väline kontrollkeskme skaalade (negatiivsete tuumikenesehinnangute küsimustekomplektist) ja hetkeviha intensiivsuse graafilise skaala seosed pahameele küsimustikuga üle 65-a meesjuhtidel.

	CTRL_1	NA1	NA2	NA3	NA4	AGG_1	AGG_2	AGG_3	ANG_S1	ANG_S3	ANG_T1	HO_1	HO_2	Ang mm
CTRL_1	1													
NA1	.386**	1												
NA2	.463**	.668**	1											
NA3	.183	.493**	.609**	1										
NA4	-.067	.376**	.177	.469**	1									
AGG_1	.150	.299**	.236*	.066	.120	1								
AGG_2	.233*	.408**	.324**	.166	.260*	.351**	1							
AGG_3	.246*	.457**	.433**	.307**	.312**	.518**	.625**	1						
ANG_S1	.329**	.462**	.425**	.302**	-.034	.256*	.236*	.333**	1					
ANG_S3	.224*	.446**	.363**	.316**	.323**	.540**	.600**	.688**	.516**	1				
ANG_T1	.232*	.354**	.384**	.338**	.183	.134	.111	.205	.621**	.442**	1			
HO_1	.422**	.436**	.443**	.210	.028	.142	.247*	.196	.203	.194	.286*	1		
HO_2	.197	.327**	.445**	.288*	.360**	.257*	.601**	.534**	.263*	.605**	.506**	.396**	1	
Ang_mm	.261	.437**	.436**	.349*	.246	.318*	.260	.352*	.466**	.555**	.483**	.400**	.523**	1

* tärniga märgitud korrelatsioonid on statistiliselt olulised nivool $p < 0.05$

** tärniga märgitud korrelatsioonid on statistiliselt olulised nivool $p < 0.01$

CTRL_1 – väline kontrollkeskme

NA1 – pettumus teistele pandud lootuste täitumises

NA2 – tundlikkus teistepoolse märkamise suhtes

NA3 – oma headuse upitamine teiste kaudu

NA4 – teistega manipuleerimine

AGG_1 – füüsiline agressiivsus;

AGG_2 – sõnaline agressiivsus;

AGG_3 – sunnivõimu (kiusamise) agressiivsus;

ANG_S1 – hetkeviha tunde intensiivsus;

ANG_S3 – hetkeviha väljendamine;

ANG_T1 – vihatunnete episoodide esinemissagedus;

HO_1 – umbusu ehk usaldamatuse määra skaala

HO_2 – vaenuliku hoiaku määr teiste suhtes

Ang_mm – hetkeviha intensiivsuse määr millimeetrites

Tabelist 12 nähtub, et kõrgem nartsissism ja kõrgem väline kontrollkeskme (kui kaks olulist omavahel korreleeruvat mõõdet negatiivsete tuumikenesehinnangute komplektis) võimendavad vihatundeid ja vaenulikkust. Tabeli 12 andmete järgi korreleeruvad nartsissismi erinevad skaalad statistiliselt oluliselt ($p < 0.01$) enamike pahameele küsimustiku alaskaaladega. Tulemuste järgi kõrgemad nartsissismi tendentsid seostuvad intensiivsemate vihatunnete ja suurema vaenulikkusega. Suurem pettumus teistele pandud lootuste täitumise suhtes korreleerub positiivselt suurema valmidusega nii füüsiliseks kui sõnaliseks agressiivsuseks ja kiusamiseks; intensiivsemate vihatunnete ja nende välja näitamisega; viha sagedama kogemisega kui ka kõrgema vaenulikkuse ja usaldamatusega teiste suhtes. Nartsissismi kahe esimese alaskaala näitudel esineb ka statistiliselt oluline positiivne seos viha intensiivsuse

märkimisega joonskaalal. Suurema tundlikkuse korral teistepoolse märkamise suhtes esineb ülalkirjeldatuga praktiliselt sama komplekt negatiivseid korrelatsioone. Oma headuse upitamine teiste kaudu seostub suurema valmidusega kiusamiseks, enama hetkeviha kogemise ja sagedamate vihatunnetega. Teistega rohkem manipuleerivatel isikutel on ka kõrgem kiusamise potentsiaal, suurem valmisolek hetkeviha välja näidata ja vaenulikum hoiak teiste suhtes.

Välise kontrollkeskmega isikud on samuti altimad kõrgemale vihale ning lisaks ka umbusklikumad. Kõik need seosed on statistiliselt olulised ($p < 0.01$).

Küsisime üle 65-a meesjuhtide puhul ka hinnangut praegusele tervislikule seisundile ning võimaliku viha ning ärevuse põhjuseid. Katseisikute keskmine hinnang hetketervisele 10-pallisel analoogskaalal, millel 1 = „väga halb“ ja 10 = „suurepärane“, oli 6.5. Arvestades vanusegruppi, võib seda tulemust arvatavasti pidada küllaltki hea tervisliku seisundi näitajaks.

Pahameele põhjuste välja toomisel oli valdavaks (73 % üle 65-a meesjuhtide valimist) väide „elu oma igapäevaste pisimurede ja -rõõmudega“. Vaid 20% märkisid pahameele põhjuseks „olude peale vihastamine“ või „kellegi peale vihastamine, kes minu suhtes ebaõiglaselt või solvavalt käitus“. Ärevuse peamine põhjus (75% juhtudest) , nagu ka pahameele puhul, oli tavaline igapäevaelu, kuid suur osa vastanutest (44%) tundis ärevust ka enese tervise halvenemisega seoses ning 39% lähedase inimese tervise halvenemisega seotud asjaolude tõttu. Üldist isiklikku heaolu ohustav olukord (majanduslik, rahanduslik, suhetega seotud) tekitas ärevust 25%; ebamäärane olukord (teadmatus, ennustamatus, otsustamatus, ebamäärane ootus vms) 24% üle 65-a uuringus osalenud endistest ja praegustest meesjuhtidest.

Arutelu ja järeldused

Uuringu tulemusena võib öelda, et Eesti üle 65-aastased juhikogemusega mehed on oluliselt vähem vaenulikud ja valmis käituma füüsiliselt ja sõnaliselt vähem agressiivselt, kui neist keskmiselt 50 aastat nooremad alla 30-aastased meestudengid (kõik erinevused $p < 0,01$). Pahameele küsimustikuga mõõdetud hetkeviha väljanäitamise osas on vanemad mehed samuti madalamate näitudega kui nooremad ($p < 0,05$), kuid küsimustikuga mõõdetud hetkeviha tunde intensiivsuse hinnangud ja vihatunnete esinemissagedus näitasid kahe vanusegrupi sarnasust. Graafilisel skaalal väljendasid hetkeviha oluliselt suuremat määra seevastu üle 65-aastased juhid ($p < 0,01$), kellest 73% mainis küsimustikus ära pahameele kogemise põhjusena igapäeva elu sündmused. Graafilise skaala täitjate valim oli siiski liiga väike, et teha selle näidu alusel küsimustike vastustega samaväärseid järeldusi. Seega võime öelda, et esimene hüpotees ei leidnud tõestamist – juhtimiskogemusega üle 65-aastased mehed kogevad vaenulikkust pigem vähemal määral, kui nooremad alla 30-aastased meestudengid, vihatuvad küll sama intensiivselt ja sageli, nagu nooremadki, kuid väljendavad seda vähem. Tulemus kinnitab ka paljudest varasematest uuringutest pärinevat teadmist, et eakad mehed on noorematega võrreldes vähem agressiivsed (Swerdloff & Wang, 2004). Huvitavaks ja mõneti vastuoluliseks leiuks oli suurema isikliku vastutuse määraga juhtidel (firmaomanikel, tippjuhtidel) vihatunnete intensiivsem ja sagedasem esinemine, samas kui just neilt võiks eeldada pigem head emotsioonide kontrolli ja juhtimise oskust.

Võrdlusena noorematega hindavad vanemad mehed oma emotsionaalse tervise seisundi (EEK skaaladel) paremaks ning tunnetavad oluliselt vähem depressiivsust ja sotsiaalärevust, mille osas keskmised hinnangunäidud erinevad kuni kolmekordselt. Madalam depressiivsus vanemaerialistel kinnitab ka varasemate uuringute tulemust (Phillips *et al*, 2006, viidatud Nurmsalu, 2012 järgi). Eakate juhtide madalam sotsiaalärevus võrreldes noorema vanusegrupiga tuleneb tõenäoliselt pikast juhtimiskogemusest, mitte vanusevahetusest. Juhtimine eeldab tavaliselt avalikke ülesastumisi, tõhusat kommunikatsiooni ja sotsiaalsetes suhetes esiplaanil olemist – seega võimaliku sotsiaalärevuse tõenäolist vähendamist suhtlus- ja esinemiskompetentsi tõstmise ja harjutamise kaudu.

Depressiivsus vanematel meestel on tugevalt seotud ärevusega, mida kinnitasid kõik ärevuse skaalade andmed ja see seostub üldise emotsionaalse enesetundega, kuid huvitaval kombel ei ole depressiivsus üle 65-aastastel praegustel ja eksjuhtidel seotud viha, vaenulikkuse ja teiste pahameele küsimustiku abil hinnatud mõõdetega.

Üllatavaks leiuks võib lugeda seda, et noored ja vanemad mehed on väga sarnased püsivuse, ettekavatsetuse, tähelepanu kontrollivõime, vastutustundlikkuse ja nii negatiivse kui positiivse enesehinnangu poolest. Kuna nooremate meeste grupp sisaldas Tartu Ülikooli ja Eesti Lennuakadeemia üliõpilasi, siis võib võrdlusgruppide tulemuste sarnasus ühe võimalusena viidata sarnasele isiksuseprofiilile, mitte niivõrd sarnasusele vanusegruppide lõikes. Usutavasti selekteerivad mõlemad õppeasutused sisseastumiskatsetega välja psüühiliselt stabiilsemad ja heade enesejuhtimise võimetega noormehed. Seda mõtet edasi arendades võiks oletada, et omavahel võrreldi suhteliselt sarnaste valikukriteeriumide kaudu 50- aastase eavahega küllaltki sarnaste isiksuse omadustega kujunenud valimit – endiseid või praegu töötavaid vanema generatsiooni juhte ja tulevikus tõenäoliselt juhtivatele kohtadele pürgivaid meestudengeid, mis selgitaks paljude tulemuste üllatava sarnasuse.

Millel aga põhineb käesoleva töö üheks lähtepunktiks olnud ja rahvasuus laialt levinud väljend “torisevad vanamehed”? Antud uuringu põhjal ei ole selle väljendi rakendamine uuritud valimile kindlasti adekvaatne. Võib-olla kogevad rohkem pahameelt pigem madalama haridustaseme või staatusega vanemad mehed, keda sellesse uuringusse ei kaasatud. Et uuritud üle 65-aastaste valimist 70% olid kõrgharidusega ning 80% tippjuhi kogemusega, siis ei saa antud uuringu tulemusi laiendada üle 65-aastaste Eesti meeste üldkogumile. Torisemine tuttavas ja turvalises ümbruses võib olla lihtsalt üks tähelepanu pälvimise viis, ehk teadlik või alateadlik suhtlusstiil, mitte tegeliku pahameele peegeldus. Erinevalt kehamusklist toimib „keelemuskel“ ka vanemas eas edukalt ning pahameele küsimustiku tulemus näitabki üle 65-a juhtide valmidust kasutada sõnalist agressiivsust ($Mean=5,06$) peaaegu kolm korda enam, kui füüsiliselt rünnata ($Mean=1,76$).

Hüpotees nr. 2 leidis uuringus tõestamist. Kõik uuringus vaadeldud negatiivsete tuumikhinnangute küsimustikukomplekti skaalad korreleerusid tugevalt ja positiivselt pahameele küsimustiku erinevate skaaladega. Negatiivne enesehinnang (skaala EHI_1), kui oluline mõõde loodava negatiivsete tuumikhinnangute skaala kontekstis, korreleerus samuti positiivselt kõikide pahameele küsimustiku skaaladega (valdavalt $p<0.01$) ning kõrgelt negatiivselt Judge jt (2003) positiivsete tuumikhinnangute skaalaga CoreS ($r=-.679$; $p<0.01$). Tuumikenesehinnangu skaalaga (Judge *et al* 2003) olid kõik negatiivsete tuumikenesehinnangute küsimustekomplekti skaalad (Luuk, 2013) seotud negatiivselt ($p<0.01$). Seost ei esinenud vaid ühe ärevust mõõtvat alaskaalaga (EEK-2 küsimustiku Anx). Need tulemused tõendavad Judge jt (2003) loodud skaala reeglipärasest toimimist, sest on igati loogiline, et mida positiivsemad on enesekohased hinnangud, seda vähemal määral esineb negatiivse enesehinnanguga seotud isiksusejooni/seadumusi.

Tuumikenesehinnangu skaalaga (Judge *et al* 2003) leitud seosed pahameele küsimustikuga olid samuti kõik negatiivse suunaga, ehkki statistiliselt olulisust omas vaid nõrk seos hetkeviha tunde intensiivsuse ja usaldamatuse määraga ($p < 0.01$) ning viha intensiivsuse graafilise skaalaga ($p < 0.05$). Niisiis võime oletada, et positiivsem enesehinnang küll vähendab emotsioonide spektri negatiivse osa – vaenulikkuse, agressiivsuse, kiusamise, viha väljendamise valmisoleku ja vihatunnete esinemise tõenäosust, kuid siiski ei välista nende kogemist ja väljendamist.

Uuring kinnitas ka negatiivsete tuumikhinnangute küsimustekomplekti valitud mõõdete omavahelist arvestataval tasemel korreleerumist. Need olid: tähelepanu subjektiivsete sisetakistuste (*subjective internal attention hindrances*); välise kontrollkeskme (*external locus of control*), negatiivse enesehinnangu (*negative self-esteem*), psühhopaatilisuse tendentside (*psychopathic tendencies*), nartsissismi (*narcissism*) ja ärevuse (*anxiety*) enesekohased hinnangud, mis seostusid omavahel ka varasemates, valdavalt nooremate vanusegruppidega läbi viidud uuringutes (Luuk, 2013). Seetõttu andis käesolev uuring lisakinnituse, et antud mõõdete koosinemine kirjeldab erilist negatiivse emotsionaalsuse mustrit, mille mõõtmiseks on loodav negatiivsete tuumikhinnangute skaala oluline ja vajalik vahend.

Antud töö täitis ka eesmärgi anda täiendav panus vanemate inimeste (eriti meeste) uurimise valdkonnas, milles uuringute tulemusi on vähe, ehkki üle 65-aastased on üha suurenev ja aktiivne mõjegrupp ühiskonnas, kellega tuleb arvestada. Varem on selle küsimustikekomplekti skaalasisid TÜ Psühholoogia Instituudis 2012. aastal kaitstud seminaritöodes nooremate vanusegruppide küsitlemiseks kasutanud A. Tkatsük, M. Naaber, Nurmsalu, M. ning T.-M. Pihl.

Kirjanduse loetelu

- Aluoja, A., Shlik, J., Vasar, V., Luuk, K., & Leinsalu, M. (1999). Development and psychometric properties of the Emotional State Questionnaire, a self-report questionnaire for depression and anxiety. *Nordic Journal of Psychiatry*, *53*, 443--449.
- Barefoot, J. C., Peterson, B. L., Dahlstrom, W. G., Siegler, I. C., Anderson, N. B., & Williams, R. B. (1991). Hostility patterns and health implications: Correlates of Cook-Medley Hostility Scale scores in a national survey. *Health Psychology*, *10*, 18-24.
- Bowling, N. A., Wang, Q., & Li, H. Y. (2012). The moderating effect of core self-evaluations on the relationships between job attitudes and organizational citizenship behavior. *Applied Psychology: An International Review*, *61*(1), 97-113.
- Buss, A. H., Perry, M. P., (1992). The aggression questionnaire. *Journal of Personality and Social Psychology*, *63*, 452-459.
- Chang, C., Ferris, D. L., Johnson, R. E., Rosen, C. C., & Tan, J. A. (2012). Core self-evaluations: A review and evaluation of the literature. *Journal of Management*, *38*(1), 81-128.
- Chen, G., Gully, S. M., & Eden, D. (2001). Validation of a new general self-efficacy scale. *Organizational Research Methods*, *4*, 62-83.
- Csikszentmihalyi, M. (2007). Kulgemine. Pegasus.
- Donovan, F. (2002). Dealing with Your Anger. Hunter House Publishers.
- Elliott, T. R. (1905). The action of adrenalin. *The Journal of Physiology*, *32*(5-6), 401.
- Everson, S. A., Kauhanen, J., Kaplan, G. A., Goldberg, D. E., Julkunen, J., Tuomilehto, J., & Salonen, J. T. (1997). Hostility and increased risk of mortality and acute myocardial infarction: the mediating role of behavioral risk factors. *American Journal of Epidemiology*, *146*(2), 142-152.
- Glasser, W. (1998). Choice theory: a new psychology of personal freedom. New York: Harper Collins Publishers.
- Glasser, W. (1990). Reality therapy: a new approach to psychiatry. New York: Harper Collins Publishers.
- Gray, J. A. (Ed.). (1987). *The psychology of fear and stress* (No. 5). CUP Archive.
[http://books.google.ee/books?hl=en&lr=&id=nww5AAAAIAAJ&oi=fnd&pg=PR6&dq=Gray,+J.+A.+\(Ed.\).+\(1987\).+The+psychology+of+fear+and+stress+\(No.+5\).+CUP+Archive.+&ots=rDw7rSinY&sig=qR6uhIYfr7Pe23WrJ4J8g7LL2HM&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false](http://books.google.ee/books?hl=en&lr=&id=nww5AAAAIAAJ&oi=fnd&pg=PR6&dq=Gray,+J.+A.+(Ed.).+(1987).+The+psychology+of+fear+and+stress+(No.+5).+CUP+Archive.+&ots=rDw7rSinY&sig=qR6uhIYfr7Pe23WrJ4J8g7LL2HM&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false)
- Gros, D. F., Simms, L. J., & Antony, M. M. (2010). Psychometric properties of the State-Trait Inventory for Cognitive and Somatic Anxiety (STICSA) in friendship dyads. *Behavior Therapy*, *41*, 277-284.

- Grös, D. F., Antony, M. M., Simms, L. J., & McCabe, R. E. (2007). Psychometric properties of the State-Trait Inventory for Cognitive and Somatic Anxiety (STICSA): Comparison to the State-Trait Anxiety Inventory (STAI). *Psychological Assessment, 19*(4), 369-381.
- Hornblow, A. R., & Kidson, M. A. (1976). The Visual Analogue Scale for anxiety: a validation study. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry, 10*, 339-341.
- Judge, T. A., Erez, A., Bono, J. E., & Thoresen, C. J. (2003). The Core Self-Evaluations Scale (CSES): Development of a measure. *Personnel Psychology, 56*, 303-331.
- Judge, T. A., Erez, A., Bono, J. E., & Thoresen, C. J. (2002). Are Measures of Self-Esteem, Neuroticism, Locus of Control, and Generalized Self-Efficacy Indicators of a Common Core Construct? *Journal of Personality and Social Psychology, 83*(3), 693-710.
- Kets de Vries, M. (2003). The Retirement Syndrome: The Psychology of Letting Go. *International European Management Journal, 21*(6), 706-716.
- Lynam, D. R., Whiteside, S., & Jones, S. (1999). Self-reported psychopathy: A validation study. *Journal of Personality Assessment, 73*(1), 110-132.
- Matthews, K. A., Gump, B. B., Harris, K. F., Haney, T. L., & Barefoot, J. C. (2004). Hostile behaviors predict cardiovascular mortality among men enrolled in the Multiple Risk Factor Intervention Trial. *Circulation, 109*(1), 66-70.
- McCrae, R.R., Allik, J., Realo, A. *et al* (2012). Stereotypes of Age Differences in Personality Traits: Universal or Accurate? *Journal of Personality and Social Psychology, 103*(6), 1050-1066.
- Morales-Vives, F., Vigil-Colet, A. (2010). Are there sex differences in physical aggression in the elderly? *Personality and Individual Differences, 49*(6), 659-662.
- Panksepp, J. (2005). Affective consciousness: Core emotional feelings in animals and humans. *Consciousness and Cognition, 14*(1), 30-80.
- Perino, A., Galimberti, M., & Bilò, M. B. (2008). Use of adrenaline in allergy. *European Annals of Allergy and Clinical Immunology, 40*(2), 35-52.
- Phillips, L.H., Henry, J.D., Hosie, J.A., & Milne, A.B. (2006). Age, anger regulation and well-being. *Aging and Mental Health, 10*(3), 250-256.
- Pincus, A. L., Ansell, E. B., Pimentel, C. A., Cain, N. M., Wright, A. G. C., & Levy, K. N. (2009). Initial construction and validation of the Pathological Narcissism Inventory. *Psychological Assessment, 21*(3), 365-379.
- Pullmann, H., Allik, J. (2000). The Rosenberg Self-Esteem Scale: its dimensionality, stability and personality correlates in Estonian. *Personality and Individual Differences, 28*, 701-715.
- Roth, M. (2009). Social support as a mediator in the relation between sensation seeking (need for stimulation) and psychological adjustment in older adults. *Personality and Individual Differences, 47*, 798-801.

Roth, M., Hammelstein, P., & Brähler, E. (2007). Beyond a youthful behavior style – Age and sex differences in sensation seeking based on need theory. *Personality and Individual Differences*, 43, 1839-1850.

Roth, M., Hammelstein, P., & Brähler, E. (2009). Towards a multi-methodological approach in the assessment of sensation seeking. *Personality and Individual Differences*, 46, 247-249.

Roth, M., Schumacher, J., & Brähler, E. (2005). Sensation seeking in the community: Sex, age and sociodemographic comparisons on a representative German population sample. *Personality and Individual Differences*, 39, 1261-1271.

Seligman, M. E. P., Csikszentmihalyi, M. (2010). Positive psychology: An introduction. *American Psychologist*, 55(1), 5-14.

Seligman, M. (2008). Ehe õnn. Pilgrim.

Stöber, J (2001). The Social Desirability Scale-17 (SDS-17): Convergent validity, discriminant validity, and relationship with age. *European Journal of Psychological Assessment*, 17(3), 2001, 222-232.

Svyantek, D.J. (1995). The Control Theory Manager: Combining the Control Theory of William Glasser With the Wisdom of W. Edwards Deming to Explain Both What Quality is and What Lead-Managers do to Achieve it by William Glasser. *The International Journal of Organizational Analysis*, 3(2), 217-219.

Swerdloff, R. S., Wang, C. (2004). Androgenes and Ageing Male: Best Practice & Research. *Clinical Endocrinology and Metabolism*, 18(3), 349-362.

Tekkel, M., Veideman, T. (2013). Eesti täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuring 2012. Tervise Arengu Instituut, koduleht <http://www.tai.ee/et/terviseandmed/uuringud>.

Whiteside, S. P., & Lynam, D. R. (2001). The Five Factor Model and impulsivity: Using a structural model of personality to understand impulsivity. *Personality and Individual Differences*, 30, 669-689.

Whiteside, S. P., Lynam, D. M., Miller, J. D. & Reynolds, S. K. (2005). Validation of the UPPS Impulsive Behaviour Scale: a four-factor model of impulsivity. *European Journal of Personality*, 19, 559-574.

Käsikirjad

Luuk, A. (2013). Enesekohaste negatiivsete tuumikhinnangute skaala loomisest ja kasutamisest. Avaldamata käsikiri.

Luuk, A. Luuk, K., Luuk, H. (2011). Pahameelemõõdik. Avaldamata käsikiri.

Naaber, M. (2012). Vaenulikkust hindava küsimustiku katsetamine ja kontrollimine. TÜ Psühholoogia Instituut. Seminaritöö.

Nurmsalu, M. (2012). Soolised ja vanuselised erinevused vihatunnetes, viha kontrollis ja selle väljendamises. TÜ Psühholoogia Instituut. Seminaritöö.

Pihl, T.-M. (2012). Agressiivsuse eri liike mõõtva küsimustiku väljatöötamine ja nende liikide ning õpilase keskmise hinde seoste uuring. TÜ Psühholoogia Instituut. Seminaritöö.

Tkatšuk, A. (2012). Self-evaluations of selected executive functions in two age group samples. TÜ Psühholoogia Instituut. Seminar Paper.

Käesolevaga kinnitan, et olen korrekselt viidanud kõigile oma töös kasutatud teiste autorite poolt loodud kirjalikele töödele, lausetele, mõtetele, ideedele või andmetele.

Olen nõus oma töö avaldamisega Tartu Ülikooli digitaalarhiivis DSpace.

/Külliki Rannu/